

CODEX THEODOSIANUS: THE FIRST STATE CODIFICATION OF THE ROMAN ORDER OF LEGES

Apasiev Dimitar

Associate Professor, Faculty of Law, Goce Delcev University, Stip
dimitar.apasiev@ugd.edu.mk

Abstract

This paper deals with an important aspect of the legal-historical problem of the famous *Theodosian Code* (*Codex Theodosianus* / V century), as the first state codification of the Roman legal order of *leges*, which is often unjustifiably in the research shadow of the later so-called *Justinian's codification* (*Corpus Iuris Civilis Romani* / VI century). More specifically, the author makes an attempt to shed light on a series of significant issues of 'legal romanistic' from the late Roman or early Byzantine period, that refer to: the importance, the meaning, the way of creation, the language, the structure, the way of citation, the territorial validity and the transcripts/manuscripts of the pre-Justinian codification of the laws passed by the so-called "Christian emperors", and created during the Eastern Roman Emperor Theodosius II. Among other things, from the point of view of the content, it is interesting that for the first time all the available titles of all 16 books of the *Codex* have been translated from Latin into the Macedonian language! Towards the end of the paper, the author makes a pioneering attempt, again for the first time in the Macedonian language, to integrally translate the *Decision of the Senate of the City of Rome on the Publication of the Theodosian Codex* (lat. *Gesta Senatus Romani de Theodosiano publicando* / 438), as well as the *Imperial Constitution about the constitutionaries* (*Constitutio de constitutionariis* / 442) – which are considered as a kind of introduction, i.e. preface or preamble to the Codex of Theodosius.

Keywords: *Codex Theodosianus; postclassical Roman law; inscription; Imperial commissions; titles.*

CODEX THEODOSIANUS: ПРВАТА ДРЖАВНА КОДИФИКАЦИЈА НА РИМСКИОТ ПОРЕДОК НА LEGES

Апасиев Димитар

Вон. проф. д-р Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
dimitar.apasiev@ugd.edu.mk

Апстракт

Трудов што е пред вас се занимава со еден важен аспект на правно-историската проблематика за познатиот *Теодосиев кодекс* (*Codex Theodosianus* / V век), како прва државна кодификација на римскиот правен поредок на *leges*, кој често неоправдано е во истражувачка сенка на подоцнежната т.н. Јустинијанова кодификација (*Corpus Iuris Civilis Romani* / VI век). Поконкретно, авторот прави обид за расветлување на низа значајни прашања на правната романистика од т.н. доцно-римски или рано-византиски период, а кои се однесуваат на: важноста, значењето, начинот на создавање, јазикот, структурата, начинот на цитирање, територијалното важење и преписите/ракописите на оваа

предјустинијанова кодификација на законите донесени од т.н. „христијански цареви“, а подготвена за време на источно-ромејскиот император Теодосиј Втори. Меѓу другото, од аспект на содржината, интересно е тоа што за прв пат се преведени од латински на македонски јазик сите достапни наслови/титулуси на сите 16 книги на Кодексот! Кон крајот на трудот, авторот прави пионерски обид, повторно за прв пат на македонски јазик, интегрално да ја преведе *Одлуката на Сенатот на градот Рим за објавувањето на Теодосиевиот кодекс* (лат. *Gesta Senatus Romani de Theodosiano publicando* / 438), како и царската *Конституција за конституционариите* (*Constitutio de constitutionariis* / 442) – кои, пак, се сметаат како своевиден вовед, односно предговор, т.е. преамбула на Теодосиевиот кодекс.

Клучни зборови: *Теодосиев кодекс; посткласично римско право; инскрипција; царски комисии; титулуси.*

1. Вовед

Законикот, односно Кодексот на Теодосиј или *Теодосиевиот кодекс* (лат. *Codex Theodosianus* / 438 год.) е позната предјустинијанова правна систематизација којашто датира од V век по Христа и која, речиси секогаш, неоправдано е построена под сенката на подоцнежната Јустинијанова кодификација (VI век). Теодосиевиот кодекс, всушност, е првата официјална **државна кодификација** на римскиот важечки правен поредок на *leges*,¹ каде се собрани сите закони донесени од страна на т.н. христијански цареви – почнувајќи од владеењето на Константин Велики,² па сè до Теодосиј Втори – кој владеел во Источниот дел од Римската Империја и Валентинијан Трети³ – кој, во тоа време, владеел со Западниот дел на Империјата. Професорот Џон Метјус (англ. John F. Matthews / род. 1940), од Универзитетот „Јеил“, ја илустрира важноста на ова капитално дело кога пишува дека тоа беше „првиот настан по [Законот на] *Дванаесетте таблици* со кој римската влада се обиде, по пат на јавен авторитет, да ги собере и објави своите закони“!

Впрочем, нема никакво сомнение дека Теодосиевиот кодекс, кој бил подготвен по неколкугодишна педантна и систематска работа на рановизантиските правници, влегува во редот на најзначајните извори на **Римското посткласично право** од неговиот последен период на империјален развој – т.н. Доминат. А токму преку оваа предјустинијанова кодификација на доцноримскиот поредок на *leges*, ние добиваме мошне прегледна слика за правниот поредок во тогашниот рановизантиски период. Теодосиј II имал намера, покрај овој Кодекс, дополнително да

¹ Поредокот на *leges*, уште наречен и *Ius novum* = т.н. *Ново [живо] право*, или „примарно царско законодавство“ на кое е базирано толкувањето, всушност, било она позитивно право кое извирало од царските одлуки, т.е. конституциите на принцепот (*constitutiones principum*) – кои, пак, ги носеа римските императори. Всушност, императорските уредби / укази, претставуваа не само пропишани легални формули, туку и описни прогласи на царските морални и идеолошки принципи.

² Флавиј Валериј Аврелиј Константин (Flavius Valerius Aurelius Constantinus I / 274–337 год.), попознат како Константин Први Велики – римски цар, роден во провинцијата Горна Дачија (*Dacia*), во градот Naisus (денешен Ниш, Србија). Со прочуениот *Милански едикт за еднаквост на верите* (313) дозволил слободно исповедање на христијанството. Во 330 решава да подигне нова престолнина на местото на некогашниот Византион (Византион или Бизант), на Босфорот, која ќе биде втора по Рим, под името Roma Nova („Нов Рим“), подоцна познат и како Константинопол, т.е. Цариград – денешен Истанбул (Турција).

³ Флавиј Плакит Валентинијан Трети (Flavius Placidus Valentinianus III / вл. 425–455) бил цар на Западното Римско Царство. Роден е во Равена, како син-единец на Констанциј Трети (Flavius Constantius III / ум. 421) и Гала Плацидија (Aelia Galla Placidia / 392–450), ќерката на Теодосиј Велики и тетката на Теодосиј II. Тој, истовремено, му бил и прв братучед и зет на Теодосиј II, за неговата првородена и единствена ќерка Евдоксија. Бил убиен во дворска интрига.

направи и еден зборник за потребите на правните студии (*Scholasticae intentioni*) – кој би го содржел „правото коешто некогаш било во сила“, односно, сакал да се приготви своевиден учебник по она што денес го изучуваме во рамки на предметот Историја на правото. Оттука, според зборовите на пензионираниот српски професор од војводинскиот Универзитет во Нови Сад – д-р Антун Маленица (Antun Malenica / род. 1940): „Оваа грижа, која подоцна била присутна и кај Јустинијан, на посреден начин покажува колкаво значење римските императори му придавале на [концептот на] владеењето на правото“.

2. Вистинските доносител на Кодексот

Доносителот на оваа значајна правна збирка е „божествениот“ император **Теодосиј Втори** (Flavius Theodosius Augustus II / 401–450), кој мошне долго време управувал со Источниот дел на Римската Империја, односно, со „Ромејското [Византиско] царство“. За време на скоро четиридецениското владеење на овој, според оценките на многумина видни византолози, „слаб цар“ (Острогорски) – значајна улога во начинот на неговото државничко однесување играат неговата постара сестра Пулхерија (Aelia Pulcheria / ок. 398–453), како и жена му Атенаида-Евдокија (Aelia Eudocia / ок. 401–460) – кои, пак, биле лути сопернички. Покрај за правото, Теодосиј II меѓу другото се интересирал и за теологија и астрологија, а се покажал и како покровител на историчарите. Најчесто се разонодувал одејќи на лов, па токму таму, во една неприлика, паѓајќи од коњ, тешко го повредил рабчето и умрел неколку дена подоцна, прилично млад – на 49 годишна возраст.⁴

Теодосиевиот кодекс, иако издаден на Истокот, т.е. во главниот град Константинопол, е пишуван на **латински јазик** и освен што со него Теодосиј II се обидел да ја расчисти правната збирка – креирајќи самостоен, едноставен и „совршен кодекс“ – преку него, се обидува и да го зајакне христијанството, како веќе официјална државна религија во Царството.⁵ Впрочем, појавата на Теодосиевиот кодекс се случува во една многу значајна меѓуетапа која се одликува со нараснување на елементите на т.н. провинцијална *вугаризација* на римското [класично] право.

Вистинските автори, т.е. творците на Теодосиевиот кодекс се вкупно 22-ца образовани луѓе, поделени во **две царски комисији** – во чии состав, по исклучок, влегуваа и исти личности. Тие, напорно и независно една од друга, сукцесивно работат во континуитет десет години (од 429 до 438 год.), за да го состават тоа што ние денес го знаеме како Codex Theodosianus. Всушност, работата која и била доделена на првоформираната комисија, која броела деветмина членови, била мошне сложена и преобемна, како за денешни, а камоли пак за тогашни прилики – и затоа, по седумгодишна макотрпна работа, таа завршува без успех, бидејќи нацрт-верзијата на кодексот не била на првично замисленото задоволително ниво и затоа не била ни издадена! Во поглед на персоналниот состав на оваа „Теодосиева комисија“, само еден член бил надвор од царските служби – а тоа е реторот Апел (Apelles), кој во романистиката е оквалификуван и како „схоластичар“ (*scholasticus*), а според италијанскиот професор Арки тој бил адвокат (*advocatus*). Во 435, под притисок на околностите, Теодосиј II формира друга, т.е. втора комисија, која брои вкупно 16 членови. Во составот на оваа нова комисија, која за разлика од првата имала поскумомна задача, бил вклучен и Ероциј (Erotius), кој е оквалификуван како „доктор по право“ (*iuris doctor*), а бил универзитетски професор по право,

⁴ Во долгото владеење на царот Теодосиј II, во епохата на т.н. рановизантиски период на Imperium Romanum, покрај издавањето на Кодексот, како позначајни би ги издвоиле и следниве негови претходни потфати: подигнувањето на двојните одбранбени т.н. Теодосиеви ѕидини околу престолнината Константинопол (413), кои се видливи до ден денес во Истанбул; основањето на познатиот Цариградски универзитет (425), на ридот Капитол; како и свикувањето на христијанскиот Трети Вселенски собор (431), во Ефес.

⁵ Токму во овој период била загрозната ортодоксноста, бидејќи т.н. Аријански полемики во склоп на христијанската религија биле во „кривоверен“ налет, па затоа Кодексот содржи и 65 уредби насочени против еретиците.

иако претходно бил во царска служба и тоа во положба на намесник, т.е. викар (*vicarius*). А, пак, на нејзино чело бил поставен поранешниот преторски префект и подоцнежн конзул Антиох Постариот (*Antiochus / 429–438 или 444?*) – кој, уште како *quaestor sacri palatii*, бил и член на Првата комисија. Ова доусовршување на првобитната редакција на Теодосиевиот кодекс траело нецели три години и, конечно, тој е издаден во 438-та, по што оваа финална нацрт-верзија е доставена до сенатите во Константинопол и во Рим на усвојување.

Задачата на членовите на обете Теодосиеви правни комисии била, главно, да ги соберат сите општи конституции кои се донесени од времето на Константин Велики па наваму. Производот од нивната работа беше прилично обемна колекција од *шеснаесет томови* – означени со римски бројки (I–XVI), кои содржат околу 3.000 прописи! Поточно, според британскиот професор Тони Оноре (*Anthony Maurice Honoré / 1921–2019*), Кодексот содржи вкупно 2.529 царски конституции кои беа издадени во изминатиот стодваесетипетгодишен период. Законите содржани во Кодексот **датираат** од 311/313 до 437/438 година, а по овој датум количината на царските конституции останала неразгледана. Најстарата од нив потекнува од 1 јуни 311 год. (С. Th. XIII. 10. 2), а последната од 16 март 437 год. (С. Th. VI. 23. 4).

Конечно, на 15 февруари 438, во Источното Римско Царство е **објавен** долгоочекуваниот *Codex Theodosianus*, со што е остварена почетната Теодосиева идеја да се состави еден зборник кој ќе претставува целина со поранешните „приватни зборници“. Делото на Комисијата било свечено промулгирано и санкционирано од страна на Теодосиј II, по што било прифатено и ратификувано и на Западот. Поточно, на 25 декември 438, преторскиот префект на Италија – Глабриј Фауст (*Anicius Acilius Glabrio Faustus / ок. 425–443*) го претставил Теодосиевиот кодекс пред Сенатот во Рим, така што во Западниот дел на Империјата кодификацијата стапува на сила по Нова година, односно, на 1 јануари 439. А, пак, според мислењето на холандскиот папирологист Будевијн Сиркс (*A. J. Boudewijn Sirks / род. 1947*), професор по граѓанско право на Универзитетот Оксфорд – дури во 443 година била потврдена оваа *senatus consulta*, со конституцијата *Quantum consulente*, донесена од страна на Валентинијан III.⁶ Со ова, за последен пат во целата Империја се применува едно истоветно право, бидејќи подоцнежните императори носеа конституции кои претежно важеле само за нивниот дел од Царството.

3. Структурата на Кодексот

Не е погрешно да заклучиме дека Теодосиевиот кодекс, начелно, ја следи систематиката на неговиот идеен претходник *Грегоријанскиот кодекс (Codex Gregorianus / III в.)*,⁷ а содржи политички, социо-економски, културни и религиски правила кои важеле во IV и V век на просторот на Римската Империја. Од структуролошки аспект, Теодосиевиот кодекс е поделен на **16 книги** (ед. *liber / мн. libri*) – кои, пак, понатаму се делат на поглавја или „наслови / титулуси“ (*titulus*) и на „параграфи“ (*paragraphos*) – во рамки на кои конституциите се подредени според времето на нивното донесување и влегување во сила. Но, мал број закони биле разделени така што, одделни

⁶ Тука Коптев појаснува дека наведената конституција, која е позната и како *Constitutio de constitutionariis* (443), само го утврдувала исклучителното право на т.н. „конституционарии“, кои единствено биле овластени за издавање копии од Кодексот на Запад.

⁷ *Грегоријанскиот кодекс (Codex Gregorianus / ок. 291 год.)* е неофицијална, т.е. приватна збирка на позитивното право, односно на тогаш важечките царски конституции, составена за време на владеењето на императорот Диоклецијан. Во себе ги опфаќала императорските закони и одлуки кои датираат од владеењето на принцепсот Адријан (*Nadrianus / вл. 117-138*), па сè до владеењето на царот Диоклецијан (*Diocletianus / вл. 285-316*). Наречена е по нејзиниот составувач Грегориј / Грегоријан (*Gregorius*) – за кого не се знае точно дали бил службеник на централната администрација или, пак, професор на Високата правна школа во Berytus (Бејрут, денешен Либан), која била меѓу најдобрите во Империјата.

нивни делови влегуваат во различни титулуси; додека, пак, други закони биле неприродно обединети во еден ист титулус со закони или со делови од закони – поради истата година на донесување.

- **Liber I** содржи вкупно 34 титулуси:

1. <i>De constitutionibus principum et edictis</i> За конституциите и едиктите на Принцепсот	18. <i>De officio praefecti vigilum</i> ⁸ За префектот на градските пожарникари
2. <i>De diversis rescriptis</i> За видовите рескрипти	19. <i>De officio tribuni voluptatum</i> ⁹ За трибуноот на полицијата
3. <i>De mandatis principum</i> За упатствата на Принцепсот	20. <i>De officio iudicum civilium</i> За цивилните судии
4. <i>De responsis prudentum</i> За одговорите на учените правници	21. <i>De officio iudicum militarium</i> За воените судии
5. <i>De officio praefectorum praetorio</i> За преторскиот префект	22. <i>De officio iudicum omnium</i> За сите судии
6. <i>De officio praefecti urbis</i> За градскиот префект	23. /// ¹⁰
7. <i>De officio magistri militum</i> За воениот магистер	24. ///
8. <i>De officio quaestoris</i> За квесторите	25. <i>De officio ejus qui vicem alicuius iudicis obtinet</i> ¹¹ За оние кои ги заменуваат судиите
9. <i>De officio magistri officiorum</i> За магистерот на канцелариите	26. <i>De modo multarum quae a iudicibus infliguntur</i> ¹² За износот на паричните казни
10. <i>De officio comitis sacrarum largitionum</i> За комитот на Светиот царски трезор	27. <i>De episcopali definitione</i> За судските одлуки на епископите
11. <i>De officio comitis rei privatae</i> За комитот на приватната [царска] благајна	28. <i>De defensoribus Senatus</i> За заштитниците на Сенатот
12. <i>De officio proconsulis et legati</i> За проконзулите и легатите	29. <i>De defensoribus civitatum</i> За заштитниците на градовите
13. <i>De officio comitis Orientis</i> За комитот на Ориентот	30. <i>De curatoribus civitatum</i> ¹³ За кураторите на општините
14. <i>De officio praefecti augustalis</i> За августовскиот префект	31. <i>De administratiunculis intra urbem</i>

⁸ Текстот на овој титулус е изгубен, а зачуван е само насловот.

⁹ Текстот на овој титулус е изгубен, а зачуван е само насловот.

¹⁰ Овој и следниот титулус не се сочувани (CTh. 1.23 – CTh. 11.24).

¹¹ Текстот на овој титулус е изгубен, а зачуван е само насловот.

¹² Текстот на овој титулус е изгубен, а зачуван е само насловот.

¹³ Текстот на овој титулус е изгубен, а зачуван е само насловот.

	За пониските администрации во градот
15. <i>De officio vicarii</i> За викарот	32. <i>De procuratoribus [gynaeci et metallorum]</i> За прокураторите
16. <i>De officio rectoris provinciae</i> За ректорите на провинциите	33. <i>De primiceriis</i> ¹⁴ За началниците [на градските службеници]
17. <i>De officio rationalis summarum et rei privatae</i> ¹⁵ За контролорот на приватната благајна	34. <i>De adsectoribus, domesticis et cancellariis</i> За правните советници [конзуларии], судските помошници [доместици] и секретарите [канцеларите]
- Liber II содржи 33 титулуси:	
1. <i>De iurisdictione, et ubi quis conveniri debeat</i> За јурисдикцијата – местото каде што треба да се суди	18. <i>De iudiciis</i> За судењата
2. <i>Ne in sua causa quis iudicet</i> Никој да не биде судија во сопствен спор	19. <i>De inofficioso testamento</i> За неофицијалните тестаменти
3. <i>De ommissa actionis impetratione</i> За пропуштените тужбени барања	20. <i>De inofficiosis donationibus</i> За неофицијалните подароци
4. <i>De denuntiatione vel editione rescripti</i> За известувањето за тужба и за објавувањето на пресудата	21. <i>De inofficiosis dotibus</i> За неофицијалните мирази
5. <i>De dominio rei quae poscitur vel consortibus ab eo, cui denuntiatum fuerit, nominandis</i> За сопственоста врз стварта што е предмет на спорот – заедничарите мора да бидат именувани од личноста која е известена за тужбата	22. <i>De hereditatis petitione</i> За наследните побарувања
6. <i>De temporum cursu et reparationibus denuntiationum</i> За законските временски граници и за повторувањето на постапката	23. <i>De rei vindicatione</i> За сопственичките спорови

¹⁴ Текстот на овој титулус е изгубен, а зачуван е само насловот.

¹⁵ Текстот на овој титулус е изгубен, а зачуван е само насловот.

7. <i>De dilationibus</i> За одложувањата	24. <i>De familiae herciscundae</i> За семејните спорови при поделбата на оставината
8. <i>De feriis</i> За распустите [одморите и празниците]	25. <i>De communi dividundo</i> За споровите при делба на заедничкиот имот
9. <i>De pactis et transactionibus</i> За пактите и вонсудските спогодби	26. <i>De finium regundorum</i> За споровите околу меѓите
10. <i>De postulando</i> За излагањата [пред суд]	27. <i>Si certum petatur de chirographis</i> За споровите од хирографите [пишани исправи]
11. <i>De erroribus advocatorum</i> За грешките на адвокатите	28. <i>De pecuniae sequestratione prohibita</i> За забрана на секвестрацијата на парите
12. <i>De cognitoribus et procuratoribus</i> За когниторите и прокураторите	29. <i>Si certum petatur de suffragiis</i> За споровите со препораките
13. <i>De actionibus ad potentes translatis</i> За трансферот на процесните дејствија на друго [помоќно] лице	30. <i>De pignoribus</i> За залозите
14. <i>De his, qui potentiorum nomina in lite praetendunt aut titulos praediis affigunt</i> За оние кои измамнички ги користат имињата на моќниците во парницата или кои ставаат известувања на земјишните имоти	31. <i>Quod iussu...</i> За преторските тужби [за додадена вредност]
15. <i>De dolo malo</i> За измамите	32. <i>De peculio</i> За пекулиумите
16. <i>De integri restitutione</i> За реституциите [враќањето во поранешната состојба]	33. <i>De usuris</i> За каматите
17. <i>De his, qui veniam aetatis impetrarunt</i> За оние кои ја наметнуваат користа од полнолетството	

- **Liber III** содржи 32 титулуси:

1. *De contrahenda emptione*
За договорите за купување

17. *De tutoribus et curatoribus creandis*
За поставувањето тупори и старатели

2. <i>De commissoria rescindenda</i> За укинување на комисорните спогодби	18. <i>Qui petant</i> За барателите...
3. <i>De patribus, qui filios distraxerunt</i> За татковците кои си ги продале децата	19. /// ¹⁶
4. <i>De aediliciis actionibus</i> За едилските тужби	20. ///
5. <i>De sponsalibus et ante nuptias donationibus</i> За свршувачките и предбрачните дарови	21. ///
6. <i>Si provinciae rector vel ad eum pertinentes sponsalia dederint</i> Ако управителите на провинциите треба да даваат предбрачни дарови	22. ///
7. <i>De nuptiis</i> За бракот	23. ///
8. <i>De secundis nuptiis</i> За премажувањето	24. ///
9. <i>Si secundo nupserit mulier, cui maritus usumfructum reliquerit</i> Ако се премажува жена на која сопругот и оставил плодуживање	25. ///
10. <i>Si nuptiae ex rescripto petantur</i> Ако бракот треба да биде потпишан согласно со рескриптит	26. ///
11. <i>Si quacumque praeditus potestate nuptias petat invitae</i> Ако лице со административна моќ сака да се ожени со жена против нејзината волја	27. ///
12. <i>De incestis nuptiis</i> За инцестуозните бракови	28. ///
13. <i>De dotibus</i> За мразот	29. ///
14. <i>De nuptiis gentilium</i> За браковите со странци	30. <i>De administratione et periculo tutorum et curatorum</i> За администрирањето и одговорноста

¹⁶ Овие еднаесет титулуси не се сочувани (CTh. 3.19 – CTh. 3.29).

	на таторите и старателите
15. <i>De fideiussoribus dotium</i> За обезбедувањето на миразот	31. <i>De excusatione tutorum</i> За ослободувањето од таторската должност
16. <i>De repudiis</i> За едностраниот раскин на бракот	32. <i>De praediis minorum sine decreto non alienandis</i> За неможноста за отуѓување на имотите на малолетниците без одлука
- Liber IV содржи 24 титулуси:	
1. <i>De cretione vel bonorum possessione</i> За воспоставувањето на „доброто власеење“ врз наследството	13. <i>De vectigalibus et commissis</i> За вектигалските [земјишни] давачки и конфискациите
2. <i>Unde liberi...</i> Врз која основа децата [наследуваат]...	14. <i>De actionibus certo tempore finiendis</i> За орочените тужби
3. <i>De Carboniano edicto</i> За Карбонијановиот едикт	15. <i>De quinquennii praescriptione</i> За петгодишните рокови за застареност
4. <i>De testamentis et codicillis</i> За тестаментите и кодицилите	16. <i>De re iudicata</i> За пресудените работи
5. <i>De litigiosis</i> За имотите вклучени во парници	17. <i>De sententiis ex periculo recitandis</i> За читањето на судските пресуди
6. <i>De naturalibus filiis et matribus eorum</i> За природните деца и за нивните мајки	18. <i>De fructibus et litis expensis</i> За плодовите од имотот [што е предмет на тужбата] и за судските трошоци
7. <i>De manumissionibus in ecclesia</i> За ослободувањето [на робовите] во црква	19. <i>De usuris rei iudicatae</i> За каматите кај пресудените работи
8. <i>De liberali causa</i> За статусните спорови [поврзани со слободата на личноста]	20. <i>Qui bonis ex lege Julia cedere possunt</i> Оние кои можат да направат цесија според Јулиевиот закон
9. <i>De his, qui a non domino manumissi sunt</i> За оние [робови] кои ќе бидат ослободени од некој кој не им е господар	21. <i>Quorum bonorum...</i> За [држењето на] наследените ствари...
10. <i>De libertis et eorum liberis</i> За ослободениците и нивните потомци	22. <i>Unde vi...</i> [Интердиктот за заштита на владението одземено] „со сила“
11. <i>De longi temporis praescriptione</i> За застарувањата	23. <i>Utrubi...</i> [Интердикт за заштита на владението врз подвижни ствари] „утруби“

12. <i>Ad Senatus consultum Claudianum</i> За Клаудиевото сенатско мислење	24. <i>De aedificiis privatis et publicis</i> За приватните и јавните градби
- Liber V содржи 20 титулуси:	
1. <i>De legitimis heredibus</i> За законското наследување	11. ... ¹⁷
2. <i>De bonis decurionum</i> За имотот на декурионите	12. <i>De fundis patrimonialibus et saltuensibus et emphyteuticis et eorum conductoribus</i> За патримонијалните фарми, шумските пасишта и за емфитеузите и нивните главни закупци
3. <i>De bonis clericorum et monachorum</i> За имотот на свештениците и монасите	13. <i>De fundis rei privatae et saltibus divinae domus</i> За приватните императорски фарми и за неговите шумски пасишта
4. /// ¹⁸	14. <i>De diversis praediis urbanis et rusticis et de omni reditu civili</i> За различните градски и селски имоти и за сите муниципални приходи
5. <i>De naviculariorum et cohortalium</i> ¹⁹ За имотот на бродарите и губернаторските службеници	15. <i>De omni agro deserto et quando steriles fertilibus imponantur</i> За запуштените земјишта и за тоа кога неплодните земјишта се даночат како плодни
6. <i>De bonis militum</i> За имотот на војниците	16. <i>De agricolis et mancipiis dominicis vel fiscalibus sive rei privatae</i> За земјоделците и слугите на императорот, на фискот и на трезорот
7. <i>De postliminio</i> За правото на постлиминиум	17. <i>De fugitivis colonis, inquilinis et servis</i>

¹⁷ Титулусот 11 од Петтата книга нема наслов и е зачуван само парцијално.

¹⁸ Овој и следниот титулус од Петтата книга не се сочувани (CTh. 5.4 – CTh. 5.5).

¹⁹ Текстот на овој титулус е изгубен, а зачуван е само насловот.

	За пребеганите колонисти, кирациите и робовите
8. <i>De ingenuis, qui tempore tyranni servierunt</i> За слободнородените кои биле поробени во време на тиранија	18. <i>De inquilinis et colonis</i> За кирациите и колоните
9. <i>De expositis</i> За изложувањето [на децата]	19. <i>Ne colonus inscio domino suum alienet peculium vel litem inferat ei civilem</i> Колонистот на смее да отуѓи пекулиум без дозвола од неговиот господар и не смее да го тужи него во парница
10. <i>De his, qui sanguinolentos emptos vel nutriendos acceperint</i> За оние кои купиле новородени деца и ги изгледале	20. <i>De longa consuetudine</i> За долготрајните обичаи
- Liber VI содржи 38 титулуси:	
1. <i>De dignitatibus</i> ²⁰ За великодостојниците	20. <i>De comitibus ordinis primi artium diversarum</i> За комитите кои се прворангирани во различни вештини
2. <i>De senatoria dignitate</i> За сенаторскиот сталеж	21. <i>De professoribus, qui in urbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerint comitivam</i> За професорите кои, како наставници во градот Константинопол, стекнале законски ранг на комит
3. <i>De praediis senatorum</i> За земјишните имоти на сенаторите	22. <i>De honorariis codicillis</i> За почесните царски писма
4. <i>De praetoribus et quaestoribus</i> За преторите и квесторите	23. <i>De decurionibus et silentiariis</i> За декурионите и редарите
5. <i>Ut dignitatum ordo servetur</i> Редот на честа треба да се зачува	24. <i>De domesticis et protectoribus</i> За стражарите и телохранителите
6. <i>De consulibus, praefectis, magistris militum et patriciis</i> За конзулите, префектите, воените	25. <i>De praepositis labarum</i> За коморникот на царските стандарди

²⁰ Текстот на овој титулус е изгубен, а зачуван е само насловот.

магистри и патрициите	
7. <i>De praefectis praetorio sive urbis et magistris militum</i> За преторските префекти, градските префекти и воените магистри	26. <i>De proximis, comitibus dispositionum ceterisque, qui in sacris scriniis militant</i> За помошниците на комитите и за останатите кои служат во царските бироа
8. <i>De praepositis sacri cubiculi</i> За чуварите на светата одаја	27. <i>De agentibus in rebus</i> За царските тајни агенти
9. <i>De quaestoribus, magistris officiorum, comite sacrarum largitionum et rerum privatarum</i> За квесторите, раководителите на канцелариите, комитите за финансии и за приватната царска ризница	28. <i>De principibus agentum in rebus</i> За главниот на тајната служба
10. <i>De primicerio et notariis</i> За шефовите на кабинетите и за империјалните секретари	29. <i>De curiosis</i> За доушниците
11. <i>De magistris scriniorum</i> За магистрите на писарите	30. <i>De palatinis sacrarum largitionum et rerum privatarum</i> За дворјаните
12. <i>De comitibus consistoriaris</i> За членовите на Конзусториумот	31. <i>De stratoribus</i> За коњушарите
13. <i>De comitibus et tribunis scholarum</i> За комитите и трибуните на схоларите	32. <i>De castrensianis</i> За служителите (келнерите)
14. <i>De comitibus rei militaris</i> За комитите за воените работи	33. <i>De decanis</i> За чуварите (десетарите)
15. <i>De comitibus, qui illustribus agentibus adsident</i> За комитите кои ги оценуваат високите државни службеници кои се на активна служба	34. <i>De mensoribus</i> За старешините
16. <i>De comitibus et archiatriis sacri palatii</i> За комитите и матичните лекари на Светиот двор	35. <i>De privilegiis eorum, qui in sacro palatio militarunt</i> За привилегиите на оние кои служат на царскиот свор
17. <i>De comitibus, qui provincias regunt</i> За комитите кои управуваат со провинциите	36. <i>De castrensi omnium palatinorum peculio</i> За воениот пекулиум на палатините
18. <i>De comitibus vacantibus</i>	37. <i>De equestri dignitate</i>

За пензионираните комити	За достоинството на еквестрите
19. <i>De consularibus et praesidibus</i> За конзуларите и президијалите	38. <i>De perfectissimatus dignitate</i> За достоинството на перфектите
- Liber VII содржи 24 титулуси:	
1. <i>De re militari</i> За воените работи	13. <i>De tironibus</i> За регрутите
2. <i>Quid probare debeant ad quamcumque militiam venientes</i> Што треба да докажат оние кои доаѓаат во воена служба	14. <i>De burgariis</i> За граничарите
3. <i>Quis in gradu praeferatur</i> Што треба да се претпочита при унапредувањата [во повисок чин]	15. <i>De terris limitaneis</i> За пограничните земји
4. <i>De erogatione militaris annonae</i> За обезбедувањето на воените набавки	16. <i>De litorum et itinerum custodia</i> За чувањето на плажите и патиштата
5. <i>De excoctione et translatione annonarum</i> За готвењето и транспортот на залихи со храна [за војската]	17. <i>De lusoriis Danuvii</i> За речните патроли на Дунав
6. <i>De militari veste</i> За војничката униформа	18. <i>De desertoribus et occultatoribus eorum</i> За дезертерите и нивните прикривачи
7. <i>De pascuis</i> За пасиштата	19. <i>De saturianis et subafrensibus et occultatoribus eorum</i> За сатуријанците и субафренсијанците и нивните прикривачи [на заговорот]
8. <i>De metatis</i> За сместувањето	20. <i>De veteranis</i> За ветераните
9. <i>De salgato hospitibus non praebendo</i> на гостите За недавањето дополнителни работи	21. <i>De testimoniali ex tribunis et protectoribus</i> трибуни и сведочењата на почесните на телохранителите [на императорот]
10. <i>Ne quis in palatiis maneat</i> царската палата Никој не смее да отседне во	22. <i>De filiis militarium apparitorum et veteranorum</i> За синовите на воените офицери, службеници и ветерани
11. <i>Ne comitibus et tribunis lavacra praestentur</i>	23. <i>De oblatione equorum</i> За понудувањето коњи

Да нема бањи за комитите и трибуните	
12. <i>De comteatu</i> За отсуствата	24. <i>De oblatione votorum</i> За давањето заклетва [и принесувањето на заветни дарови]
- Liber VIII содржи 19 титулуси:	
1. <i>De numerariis, actuariis, scriniariis et exceptoribus</i> За сметководителите, ревизорите, чиновниците и секретарите	11. <i>Ne quid publicae laetitiae nuntii ex descriptione vel ab invitis accipiant</i> Нека јавноста не добива радосни вести со такса или од неволни лица
2. <i>De tabulariis, logografis et censualibus</i> За регистраторите, книжниците и попишувачите [на даночните листи]	12. <i>De donationibus</i> За донациите
3. <i>De privilegiis apparitorum magisteriae potestatis</i> За привилегиите на службеничкиот апарат на магистратите	13. <i>De revocandis donationibus</i> За отповикувањето на подароците
4. <i>De cohortalibus, principibus, corniculariis et primipilaribus</i> За губернаторските помошници, општинските началници, раководителите и комесарите	14. <i>De ingratis liberis</i> За неблагодарните деца
5. <i>De cursu publico, angariis et parangariis</i> За јавната пошта, транспортот и кочиите	15. <i>De his, quae administrantibus vel publicum officium gerentibus distracta sunt vel donata</i> За стварите дадени на чиновниците или на оние кои вршат јавна функција
6. <i>De tractoriis et stativis</i> За поштенските налози и поштенските станции	16. <i>De infirmandis poenis caelibatus et orbitatis</i> За поништувањето на казните за целибат и бездетство
7. <i>De diversis officiis et apparitoribus et probatoriis eorum</i> За различните канцеларии и службеници и за официјалните [императорски] сертификати	17. <i>De iure liberorum</i> За правото [на родителите] врз децата
8. <i>De executoribus et exactionibus</i> За извршителите и инспекторите	18. <i>De maternis bonis et materni generis et cretione sublata</i> За имотот од мајчина страна и за отстранувањето на наследниците

9. <i>De lucris officiorum</i> За надоместоците на канцелариските службеници	19. <i>De bonis, quae filiisfamilias ex matrimonio acquiruntur</i> За имотот стекнат преку склучување брак [на лице под татковска власт]
10. <i>De concussionibus advocatorum sive apparitorum</i> За изнудите од адвокатите или од чиновниците	
- Liber IX , која е и најголема, содржи 45 титулуси:	
1. <i>De accusationibus et inscriptionibus</i> За обвиненијата и инскрипциите	24. <i>De raptu virginum vel viduarum</i> За грабнувањето на девици или вдовици
2. <i>De exhibendis vel transmittendis reis</i> За изведувањето и трансферот на обвинетите	25. <i>De raptu vel matrimonio sanctimonialium virginum vel viduarum</i> За грабнувањето или бракот на светите девици и вдовици
3. <i>De custodia reorum</i> За притворот на обвинетите	26. <i>Ad legem iuliam de ambitu</i> Јулиевиот закон за предизборно подмитување
4. <i>Si quis imperatori maledixerit</i> Ако некој го проколне царот	27. <i>Ad legem iuliam repetundarum</i> Јулиевиот закон за антикорупција
5. <i>Ad legem iuliam maiestatis</i> Јулиевиот закон за велепредавство	28. <i>De crimine peculatus</i> За проневерите на државниот имот
6. <i>Ne praeter crimen maiestatis servus dominum vel patronum libertus seu familiaris accuset</i> Нека робот не го обвинува господарот, ниту ослободеникот својот патрон, освен за навреда на величието [на царот]	29. <i>De his, qui latrones vel alii criminibus reos occultaverint</i> За оние кои криеле разбојници или виновници за други кривични дела
7. <i>Ad legem iuliam de adulteriis</i> Јулиевиот закон за прељуба	30. <i>Quibus equorum usus concessus est aut denegatus</i> Лицата на кои им се одобрува или одбива употребата на [службени] коњи
8. <i>Si quis eam, cuius tutor fuerit, corruperit</i> Ако некој ја расипал девојката чиј татор бил	31. <i>Ne pastoribus dentur filii nutriendi</i> Деца да не се даваат на овчари за воспитување
9. <i>De mulieribus, quae se servis propriis</i>	32. <i>De nili aggeribus non corrumpendis</i>

<i>iunxerunt</i> За жените кои им се подале на своите слуги	Насипите на [реката] Нил да не се оштетуваат
10. <i>Ad legem iuliam de vi publica et privata</i> Јулиевиот закон за јавното и приватното насилство	33. <i>De his, qui plebem audent contra publicam colligere disciplinam</i> За оние кои се осмелуваат да го бунтуваат народот против јавниот ред [и мир]
11. <i>De privati carceris custodia</i> За приватните притворања	34. <i>De famosis libellis</i> За клеветничките написи
12. <i>De emendatione servorum</i> За дисциплинирањето на робовите	35. <i>De quaestionibus</i> За судските распити [со примена на тортура]
13. <i>De emendatione propinquorum</i> За дисциплинирањето на роднините	36. <i>Ut intra annum criminalis actio terminetur</i> Кривичните процеси треба да траат [максимум] една година
14. <i>Ad legem corneliam de sicariis</i> Корнелиевиот закон за убијците	37. <i>De abolitionibus</i> За аболициите
15. <i>De parricidis</i> За таткоубството	38. <i>De indulgentiis criminum</i> За помилувањата на злосторствата
16. <i>De maleficis et mathematicis et ceteris similibus</i> За волшебниците, математичарите и сличните [престапници]	39. <i>De calumniatoribus</i> За кривиклетниците [лажните обвинувачи]
17. <i>De sepulchri violati</i> За сквернавењето гробови	40. <i>De poenis</i> За казните
18. <i>Ad legem Fabiam</i> Фабиевиот закон [за киднапирањата]	41. <i>Ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare</i> На одредени судии им е забрането да конфискуваат без наредба на принцепсот
19. <i>Ad legem corneliam de falso</i> Корнелиевиот закон за фалсификатите	42. <i>De bonis proscriptorum seu damnatorum</i> За имотот на обвинетите и на осудениците
20. <i>Victum civiliter agere et criminaliter posse</i> Може да Оној кој ја изгубил парницата поведе кривичен спор	43. <i>De sententiam passis et restitutis et liberis eorum</i> За рехабилитацијата на лицата кои ја

	отслужиле казната и за нивните деца
21. <i>De falsa moneta</i> За фалсификувањето пари	44. <i>De his, qui ad statuas confugiunt</i> За оние кои се скриле кај императорските статуи [и бегајќи од казна побарале азил]
22. <i>Si quis solidi circulum exteriorem incidereit vel adulteratum in vendendo subiecerit</i> Ако некој ја оштети монетата или размени фалсификувана монета [при продажбата]	45. <i>De his, qui ad ecclesias confugiunt</i> За оние кои се скриле во црквите [и побарале азил во светилиштата]
23. <i>Si quis pecunias conflaverit vel mercandi causa transtulerit aut vetitas contrectaverit</i> Ако некој ги измеша парите или ги префрли при тргувањето или, пак, држи забранети пари	
- Liber X содржи 26 титулуси:	
1. <i>De iure fisci</i> За фискалното право	14. <i>Si petitionis socius sine herede defecerit</i> Ако подносителот умрел без наследник
2. <i>De domibus ad rem privatam pertinentibus distrahendis vel praetoriis iudicum reservandis</i> За куќите кои се во приватна сопственост и за резервациите на губернаторските резиденции	15. <i>De advocatis fisci</i> За застапниците на трезорот
3. <i>De locatione fundorum iuris emphyteutici et rei publicae et templorum</i> За закупот врз емфитеузите, јавните и храмовските земјишта	16. <i>De fisci debitoribus</i> За фискалните должници
4. <i>De actoribus et procuratoribus et conductoribus rei privatae</i> За надзорниците, прокураторите и кондукторите на приватните ствари	17. <i>De fide et iure hastae</i> За јавните аукции

<p>5. <i>Qui conductores rei privatae fideiussores</i> <i>exigi non debent</i> На кои главни закупци на приватните земјишта не треба да им се бараат жиранти</p>	<p>18. <i>De thesauris</i> За [пронаоѓањето] скриени богатства</p>
<p>6. <i>De grege dominico</i> За царските стада</p>	<p>19. <i>De metallis et metallariis</i> За минералите, рудниците и рударите</p>
<p>7. <i>De caesarianis</i> За цезаријаните</p>	<p>20. <i>De murilegulis et gynaecariis et monetariis et bastagariis</i> За рибарите кои ловат пурпурни риби [школки], царските ткајачи, монетоковачите и кочијашите</p>
<p>8. <i>De bonis vacantibus</i> За слободните посеи [без сопственик]</p>	<p>21. <i>De vestibis holoveris et auratis</i> За пурпурната и златната облека</p>
<p>9. <i>De incorporatione</i> За конфискациите</p>	<p>22. <i>De fabricensibus</i> За работниците во оружарниците</p>
<p>10. <i>De petitionibus et ultro datis et delatoribus</i> За тужителите, волонтерите и информаторите [т.е. обвинителите]</p>	<p>23. <i>De classicis</i> За морнарите</p>
<p>11. <i>De his qui se deferunt</i> За оние кои се самопријавуваат</p>	<p>24. <i>De his, qui cum dispensatore contraxerunt</i> За оние кои склучиле договори со царскиот касиер</p>
<p>12. <i>Si vagum petatur mancipium</i> Барање на робови-скитници</p>	<p>25. <i>De privilegiis domus augustae</i> За привилегиите на [имотот на] царското домаќинство</p>
<p>13. <i>De petitoribus et desistentibus</i> За тужителите и оние кои ја повлекле тужбата</p>	<p>26. <i>De conductoribus et hominibus domus augustae</i> За главните станари и луѓето на царското домаќинство</p>
<p>- Liber XI содржи 39 титулуси:</p>	
<p>1. <i>De annona et tributis</i> За набавките и даноците</p>	<p>21. <i>De collatione aeris</i> За данокот на бронзата</p>
<p>2. <i>Tributa in ipsis speciebus inferri</i> Трибутот треба да биде платен во натура</p>	<p>22. <i>Ne collationis translatio postuletur</i> Не смее да се бара пренос на даночните плаќања [т.е. трансфер на обврските]</p>
<p>3. <i>Sine censu vel reliquis fundum comparari non posse</i></p>	<p>23. <i>De protostasia</i> За протостасијата [главната даночна</p>

Ниту една фарма не може да се стекне без проценка или без да се знае износот на заостанатите даноци	управа за собирање на регрутните даноци]
4. <i>Ne collatio per logografos celebretur</i> Нема даночни плаќања преку сметководители	24. <i>De patrociniis vicorum</i> За покровителствата на селата
5. <i>De indictionibus</i> За индикциите [како фискален период]	25. <i>De quadrimenstruis brevibus</i> За четиримесечните даночни листи [триместралните даночни списоци]
6. <i>De superindicto</i> За супериндикциите [вонредните даноци]	26. <i>De discussoribus</i> За даночните инспектори
7. <i>De exactionibus</i> За собирањето даноци	27. <i>De alimentis, quae inopes parentes de publico petere debent</i> За алиментацијата која сиромашните родители треба да ја бараат од државата [т.е. за издршка на децата – т.н. „детски додаток“]
8. <i>De superexactionibus</i> За присилната наплата на даноците	28. <i>De indulgentiis debitorum</i> За простувањето на даноците
9. <i>De distrahendis pignoribus, quae tributorum causa tenentur</i> За продажба на залогот кој се држи за наплата на данокот	29. <i>De relationibus</i> За консултациите [т.е. референците од судските случаи кои стигнале до императорот]
10. <i>Ne operae a collatoribus exigantur</i> Не смее да се бараат услуги од даночните обврзници	30. <i>De appellationibus et poenis earum et consultationibus</i> За жалбите и казните поврзани со нив, како и за императорските консултации
11. <i>Ne damna provincialibus infligantur</i> Да не им се нанесуваат штети на провинцијалците	31. <i>De reparationibus appellationum</i> За повторувањето на постапката [т.е. обновување на жалбата]
12. <i>De immunitate concessa</i> За даночните ослободувања	32. <i>De secundo lapsu</i> За повтореното судење [при обнова на постапката]
13. <i>Si per obreptionem fuerit impetrata</i> Ако грантовите се скришум добиени	33. <i>De dilationibus ex consensu</i> За одложувањата со согласност [на странките]
	34. <i>De his, qui per metum iudicis non</i>

14. <i>De conditis in publicis horreis</i> За продавниците во јавните складишта	<i>appellaverunt</i> За оние кои не се жалеле поради страв од судијата
15. <i>De publica comparatione</i> За јавните набавки [тендери]	35. <i>Si pendente appellatione mors intervenerit</i> Ако настапи смрт [на парничарот] за време на жалбената постапка
16. <i>De extraordinariis sive sordidis muneribus</i> За вонредните и недолични задолжителни јавни услуги	36. <i>Quorum appellationes non recipiantur</i> Кои жалби нема да се прифатат
17. <i>De equorum collatione</i> За даночните плаќања за коњите	37. <i>Si de momento fuerit appellatum</i> Ако со жалбата треба да се додели и привремено владение
18. <i>Qui a praebitione tironum et equorum excusentur</i> Оние кои се изземени од регрутните даноци и од давачките за коњите	38. <i>De possessione ab eo, qui bis provocaverit, transferenda</i> За преносот на владението од оние кои двапати се жалеле
19. <i>De collatione fundorum patrimonialium vel emphyteuticorum et rei privatae</i> За давачките кои произлегуваат од патримонијалните имоти, емфитеузите и приватните фарми	39. <i>De fide testium et instrumentorum</i> За кредибилитетот на сведоците и за доверливоста на инструментите [доказните средства]
20. <i>De collatione donatarum vel relevatarum possessionum</i> За давачките кои произлегуваат од имотите доделени од императорот или ослободени од данок	
- Liber XII содржи 19 титулуси:	
1. <i>De decurionibus</i> ²¹ За декурионите	11. <i>De curatoribus kalendarii et fideiussoribus eorum</i> За кураторите на должничките книги и

²¹ Со вкупно 192 параграфи, овој титулус е убедливо најголем во целиот Кодекс.

	нивните гаранти [на позајмиците]
2. <i>De praebendo salario</i> За исплатата на платите	12. <i>De legatis et decretis legationum</i> За делегатите и уредбите со инструкции до делегациите [на амбасадорите]
3. <i>De praediis et mancipiis curialium sine decreto non alienandis</i> За неотуѓувањето на земјишните имоти и на робовите на декурионите без декрет	13. <i>De auro coronario</i> За крунското злато
4. <i>De imponenda lucretivis descriptione</i> За наметнувањето даночни проценки на имотот стекнат со добивка	14. <i>De irenarchis</i> За иренариите-мировници [„магистратите на мирот“]
5. <i>Quemadmodum munera civilia indicantur</i> На кој начин ќе се наплаќаат задолжителните општински услуги	15. <i>De centurionibus</i> За центурионите [„стотниците“]
6. <i>De susceptoribus, praepositis et arcariis</i> За даночните примачи, надзорниците и благајниците	16. <i>De mancipibus</i> За супервизорите [надзорниците на пекарите]
7. <i>De ponderatoribus et auri illatione</i> За вагачите [мерачи-терзијевци] и за даночните плаќања во злато	17. <i>De his, qui numero liberorum vel paupertate excusationem meruerint</i> За оние лица кои се ослободени [од плаќања] врз основа на бројот на нивните деца или поради сиромаштија
8. <i>De auri publici prosecutoribus</i> За официјалните придружници на јавното злато	18. <i>Si curialis relicta civitate rus habitare maluerit</i> Ако декурионот го напушти градот и се пресели да живее на село
9. <i>De his, quae ex publica collatione illata sunt, non usurpandis</i> За забраната на узурпациите [незаконските присвојувања] на она што е платено од јавноста на име данок	19. <i>De his, qui condicionem propriam reliquerunt</i> За оние кои го напуштиле сопствениот правен статус [т.е. дезертирале од staleжот на кој му припаѓале]
10. <i>Ne praefectianus exactoris vel curiosi horreorum custodis fungatur officio</i> Чиновниците на префектот да не вршат	

функција на даночници, на
 повереници
 или на чувари на државните
 магацини

- **Liber XIII**, која воедно е и најмалата книга од Кодексот, содржи само *11 титулуси*:

1. <i>De lustrali collatione</i> За лустралното плаќање на данокот	7. <i>De navibus non excusandis</i> За неизземањето на бродовите
2. <i>De argenti pretio, quod thesauris infertur</i> За вреднувањето на среброт што се внесува во трезорот	8. <i>Ne quid oneri publico imponatur</i> Ништо да не се наметнува или додава на [пратките со] јавниот товар
3. <i>De medicis et professoribus</i> За лекарите и професорите	9. <i>De naufragiis</i> За бродоломите [и бродските несреќи]
4. <i>De excusationibus artificum</i> За изземањата на занаетчиите	10. <i>De censu sive adscriptione</i> За даночењето и даночната проценка
5. <i>De naviculariis</i> За капетаните на бродовите	11. <i>De censoribus, peraequatoribus et inspectoribus</i> За даночните проценители, порамнувачите и даночните инспектори
6. <i>De praediis naviculariorum</i> За земјишните имоти на бродарите	

- **Liber XIV** содржи *27 титулуси*:

1. <i>De decuriis urbis Romae</i> За декуриите во градот Рим	15. <i>De canone frumentario urbis Romae</i> За редовниот житен данок во градот Рим
2. <i>De privilegiis corporatorum urbis Romae</i> За еснафските привилегии во градот Рим	16. <i>De frumento urbis Constantinopolitanae</i> За снабдувањето со жито на градот Константинопол
3. <i>De pistoribus et catabolensibus</i> За пекарите и терачите на запрежни животни	17. <i>De annonis civicis et pane gradili</i> За општинските гозби со храна и леб
4. <i>De suariis, pecuariis et susceptoribus vini ceterisque corporatis</i> За свињарите, говедарите, винарите и другите членови на еснафите	18. <i>De mendicantibus non invalidis</i> За питачите кои не се инвалиди
5. <i>De mancipibus thermarum urbis et subvectione lignorum</i> За надзорниците на градските бањи и за	19. <i>De pretio panis Ostiensis</i> За [максимирање на] цената на Остијанскиот леб

превозниците на дрва	
6. <i>De calcis coctoribus urbis Romae et Constantinopolitanae</i> За варциите во градовите Рим и Константинопол	20. <i>De pretio piscis</i> За цената на рибите
7. <i>De collegiatis</i> За колегиумите	21. <i>De nautis Tiberinis</i> За кајакарите на [реката] Тибар
8. <i>De centonariis et dendroforis</i> За пожарникарите и дрварите	22. <i>De saccariis portus Romae</i> За амалите [носачите на товарот] на Римското пристаниште
9. <i>De studiis liberalibus urbis Romae et Constantinopolitanae</i> За слободните студенти во Рим и Константинопол	23. <i>De patronis horreorum portuensium</i> За покровителите на државните складишта на пристаништата
10. <i>De habitu, quo uti oportet intra urbem</i> За носиите кои мора да се носат во градот	24. <i>De mensis oleariis</i> За тезгите на кои се продава зејтин [маслиново масло]
11. <i>Quibus militantibus ad urbem non liceat accedere</i> На кои војници не им е дозволено да влезат во градот	25. <i>De frumento Carthaginensi</i> За снабдувањето со жито на Картагина
12. <i>De honoratorum vehiculis</i> ²² За почесните возила [на великодостојниците]	26. <i>De frumento Alexandrino</i> За снабдувањето со жито на Александрија
13. <i>De iure italico urbis Constantinopolitanae</i> За италското право во Константинопол	27. <i>De alexandrinae plebis primatibus</i> За првенците на александрискиот плебс
14. <i>De campo martio urbis Romae</i> За [защитата на] Марсовото Поле во градот Рим	
- Liber XV содржи 15 титулуси:	
1. <i>De operibus publicis</i> За јавните работи	9. <i>De expensis ludorum</i> За трошоците за прославите [и игрите]
2. <i>De aquaeductu</i> За водоводите [аквадуктите]	10. <i>De equis curulibus</i> За коњите со кочии
3. <i>De itinere muniendo</i> За изградбата и поправката на патиштата	11. <i>De venatione ferarum</i> За хајките на диви сверови

²² Овој, како и следните два титулуса, се едни од најкратките во Кодексот – содржат само по еден краток параграф, односно по една реченица.

4. <i>De imaginibus imperialibus</i> За царските слики	12. <i>De gladiatoribus</i> За гладијаторите
5. <i>De spectaculis</i> За јавните приредби [и спектакли]	13. <i>De usu sellarum</i> За користењето столчиња [и седишта]
6. <i>De maiuma</i> За [фестивалот] Мацума ²³	14. <i>De infirmandis his, quae sub tyrannis aut barbaris gesta sunt</i> За поништување на делата извршени под власта на тираните или варварите
7. <i>De scaenicis</i> За сценските уметности [глумците и глумиците]	15. <i>Quod armorum usus interdictus est</i> Кое оружје е забрането за употреба
8. <i>De lenonibus</i> За макроата [на проститутките]	

- **Liber XVI**, која воедно е и последната книга на Кодексот, содржи *11 титулуси*:

1. <i>De fide catholica</i> За католичката вера	7. <i>De apostatis</i> За апостатите [отпадниците од верата]
2. <i>De episcopis, ecclesiis et clericis</i> За епископите, црквите и свештениците	8. <i>De iudaeis, caelicolis et samaritani</i> За Јудеите, каеликолистите ²⁴ и Самарјаните
3. <i>De monachis</i> За монасите	9. <i>Ne christianum mancipium iudaeus habeat</i> Евеин да нема роб христијанин
4. <i>De his, qui super religione contendunt</i> За оние кои се расправаат за религијата	10. <i>De paganis, sacrificiis et templis</i> За паганите, жртвувањата и храмовите [на незнабошците]
5. <i>De haereticis</i> За еретиците	11. <i>De religione</i> За религијата
6. <i>Ne sanctum baptismum iteretur</i> За неповторувањето на светото крштевање	

Како што можеме да видиме, во поглед на тематската содржина, Теодосиевиот кодекс повеќе се однесува на **јавното право** (*ius publicum*) и ги содржи конституциите со општ карактер (*leges generales*) – па така: *Liber I* опфаќа одредби кои се однесуваат на изворите на правото и на државните служби; *Libri II–V*, како и дел од *Liber VIII*, содржат одредби за приватното право и за низа граѓански должности; во *Libri VI* и *VII* има одредби за хиерархиската поставеност на функционерите и нивните

²³ Мацумата е спектакл со помалку познато потекло, за кој се претпоставува дека е поврзан со славење на водата, главно од страна на луѓето од ориенталните провинции.

²⁴ *Каеликолисти* (етим. „обожувачи на Небото“) – нејасна еретичка секта од IV и V век, која ги комбинирала обредите на Евреите и на христијаните.

бенефиции, како и одредби кои се однесуваат на военото право; *Liber IX* е посветена на кривичното право; *Libri X–XI* го опфаќаат финансното право; *Libri XII–XV* содржат одредби за организацијата на градовите [општините] и корпорациите [здруженијата]; и, конечно, последната *Liber XVI* се однесува на прашањата поврзани со религијата, црквата и црковното право.²⁵

4. Други битни содржински прашања поврзани со Теодосиевиот кодекс

Звучи интересна констатацијата на германскиот класичар Ото Зијк (Otto Seeck / 1850–1921) дека во самиот Теодосиев кодекс, кој во целост е изработен на Исток, т.н. „западни“ конституции се побројни отколку „источните“! Специфично е тоа што значаен дел од конституциите, покрај вообичаените податоци вон нивната нормативна содржина – како што се, на пример: имињата на императорите кои ја донеле конституцијата; датумот, т.е. времето и местото на носењето – содржат и она што денес го нарекуваме „автентично толкување на законите“, односно, **интерпретации** (*interpretatio*) кои, исто така, биле со задолжителна правна сила.

При цитирањето на Теодосиевиот кодекс, постапка која стручно се нарекува **инскрипција** (*inscriptio*), во литературата може да се сретнат три начини на кратање на неговото име: (а) Cod. Th.; (б) C. Th. / C.Th. – со или без оставање празно место; или само (в) CTh / Cth – со или без голема буква Т. По нив, обично, следуваат три бројки одделени со точки, без оставање празно место меѓу цифрите. На пример, ако е напишано: C.Th. 1.2.3. тоа значи дека е цитирана: Првата книга, вториот титулус и третиот параграф од Теодосиевиот кодекс. Често првата цифра, која ја означува книгата од Кодексот, може да се напише и со римски број – од I до XVI [пр. C.Th. 1.2.3.].

Во поглед на изворните материјали и **текстови**, американскиот професор по класични студии на Универзитетот „Чикаго“ – Клифорд Андо (Clifford Ando / род. 1969) забележува дека издавачите на Теодосиевиот кодекс, главно, се потpirале на „западните провинциски извори од доцниот IV век, а подоцна и на централните источни архиви“. Рускиот специјалист по историја на древните права – А. В. Коптев (Александр Викторович Коптев / род. 1955) наведува дека Комисијата предводена од Антиох се служела главно со оригиналните материјали добиени од разни места: архивите на централната влада, канцелариите и писарниците на префектурите, библиотеките на правните школи, приватните колекции и други збирки на писма и ракописи. Други автори, пак, изнесуваат и поинакви теории за да го објаснат долгиот уредувачки процес и двете различни изданија на Кодексот: на пример, споменатиот папирологист Б. Сиркс наведува дека: „Кодексот бил собиран од копии на стари царски книги најдени во Константинопол, Рим или Равена [и] дополнет со материјал од неколку приватни колекции; а грешките [при пишувањето] биле предизвикани од некои проблеми, како што е проверката на правилноста на текстот и докажувањето на легалната складност во работата“. По овој процес на „чистење“ на сите собрани конституции од т.н. *interpretationes* и *non ad vim sanctiones [pertinentia]* – истите биле вклучувани во корпусот на Теодосиевиот кодекс.

Уште на Првата комисија ѝ било наложено да го реши проблемот на постоење на воочените противречни одредби и конституции за едно исто правно прашање. По замисла на царот, Кодексот требало да се направи така што тој „да не содржи никаква грешка, ниту пак да трпи некакви загатки“, а да биде наречен со името на Императорот – оти „треба да покаже што треба, од страна на сите, да се следи, а што да се избегнува“. Како начин за надминување на овој проблем бил одбран **хронолошкиот метод**, односно, конституциите требало да се подредат според времето на нивното подготвување и издавање – бидејќи „треба да биде појакто тоа што подоцна е донесено“. Сепак, вреди да нотираме дека и покрај макотрпната работа, низ текстот на Кодексот останале да се провлекуваат

²⁵ Сумарно: *Liber I* содржи вкупно 34 титулуси; *Liber II* = 33 титулуси; *Liber III* = 32 титулуси; *Liber IV* = 24 титулуси; *Liber V* = 20 титулуси; *Liber VI* = 38 титулуси; *Liber VII* = 24 титулуси; *Liber VIII* = 19 титулуси; *Liber IX* = 45 титулуси (најголема); *Liber X* = 26 титулуси; *Liber XI* = 39 титулуси; *Liber XII* = 19 титулуси; *Liber XIII* = 11 титулуси (најмала); *Liber XIV* = 27 титулуси; *Liber XV* = 15 титулуси; и *Liber XVI* = 11 титулуси.

неколку меѓусебно противречни одредби.²⁶ Токму во тој случај се претпочитал *Модестијановиот принцип*, дека „подоцнежниот закон го става вон сила поранешниот“ (*lex posteriori, derogat legi priori*)! Исто така, паѓа в очи фактот што при бегло читање на текстот, понекогаш се создава впечаток дека одредени конституции се повторуваат – а тоа е така бидејќи повеќе од нив се однесуваат на едно исто правно прашање (*quaestio iuris*).

Во поглед на предизвиците со кои се соочиле членовите на комисиите кои го составувале Кодексот – треба да се каже дека тие имале реален **проблем** и да ја утврдат *автентичноста на текстот* од ракописите, бидејќи за време на процесот на собирање на многубројните прописи компилаторите често, по пат на препишување, знаеле да размножат копии од еден ист закон, а згора на сè и изворниот ракописен материјал кој го добивале издавачите со тек на време бил менуван. Токму поради ова, одбраните правници добар дел од времето посветиле на нивна проверка и исправка, без притоа особено да се стремат да ги решат појавените правни контроверзи. Честопати, тие и самите укажувале на непотполноста на одредени конституции кои ги вклучувале, и тоа со назначување на кратенките: *post alia* („по другото“) – која ја ставале пред текстот; и *et cetera* („и друго“) – која ја ставале по текстот. Во тој случај, основниот текст кој бил инкорпориран морал да остане нечепнат и без никакви интервенции и интерполации.

5. Важењето на Теодосиевиот кодекс по смртта на императорот

Но, иако Теодосиевиот кодекс произведувал правно дејство во обата дела на Империјата – тој важел различно време: на **Истокот** се применува нецел век, поточно деведесетина години, сè до донесувањето на првиот дел од т.н. Јустинијанова кодификација, познат како Нов јустинијанов кодекс (*Novus Codex Iustinianus* или *Codex Vetus* / 529) и подоцнежниот Јустинијанов „Кодекс усвоен по второто читање“ (*Codex Repetitiae praelactionis* или *Codex Iustinianus* / 534) кога, всушност, Теодосиевиот кодекс е истиснат од правниот живот, односно, е дерогиран и ставен вон сила. Конституциите кои биле донесени по официјалното објавување на Теодосиевиот кодекс биле собрани одделно и насловени како *Новели* или „Нови Закони“ (*Leges Novellae* или *Novellae constitutiones*), а се применувале од страна на судовите во обата дела на Империјата. Биле систематизирани и издадени во конституцијата со наслов „За ратификација на новите закони на Божествениот Теодосиј“ (1 октомври 477), иако уште во периодот 460-461 имало одредено издание на т.н. *Зборник на Теодосиевите новели*.²⁷

Во **Западниот дел** на Империјата, Теодосиевиот кодекс останал да се применува значително подолго – уште шест века, сè до XII век! Имено, по убиството на Валентинијан III накратко на престолот доаѓа Мајоријан (*Maiorianus* / 420–461) за кој многумина историчари го поврзуваат последниот обид за доцноантичка реставрација на Западното Царство, и кој на подоцна донесените Новели од страна на Теодосиј II и Валентинијан III им ги придодава и конституциите донесени од негова страна – па така и ги објавува, во еден единствен т.н. *Корпус*.²⁸ Суштински дел од Теодосиевиот кодекс бил обновен во голем број ракописи и други извори, како и во некои т.н. *Варварски кодификации на римското право* кои, често, беа издавани во форма на едикт – како на

²⁶ На пример, конституциите на младиот император Валентинијан Втори (*Flavius Valentinianus II* / 371–392) кои се сместени во: С.Th. XVI.1.4 (386); С.Th. XVI.5.6 (381) и С.Th. XVI.5.11-12 (383).

²⁷ По смртта на Теодосиј II, негов наследник на престолот станува Маркијан (*Marcianus* / вл. 450–457), но неговите конституции не биле вклучени во овој зборник, туку биле искористени при подготовката на Алариковиот *Бревијар*.

²⁸ Можеби затоа, римските императори кои доаѓаа по Теодосиј II, неговата капитална правна збирка ја нарекуваа уште и *Theodosianum corpus* или *Theodosiani codicis corpus*. А, пак, од овие т.н. „Пост-теодосиеви новели“ (*Novellae posttheodosianae*), кои му се додадени на Теодосиевиот кодекс по неговото официјално влегување во сила, до денес опстанале само фрагменти.

пример: западнотскиот Ерихов кодекс (*Codex Eureci* / 475), изработен по наредба на визиготскиот крал Еурих, кој дејствувал како заменик-префект во Галија; потоа Бургундскиот римски законик (*Lex Romana Burgundionum* / ок. 500), изработен по наредба на бургундскиот крал Гундобад; па Визиготскиот римски законик (*Lex Romana Visigothorum* / 506), попознат уште и како Бривијар, изработен во време на западнотскиот крал Аларик Втори; и Едиктот на Теодорик (*Edictum Theodorici* / 507), изработен по наредба на остоготскиот крал Теодорик.

Во денешно време познати се неколку непотполни **ракописи и преписи** од кои подоцна е реконструиран целокупниот текст на Теодосиевиот кодекс, притоа со помошно користење и на споменатиот *Визиготски законик*. Според британскиот професор Бери Николас (J. K. Barry M. Nicholas / 1919–2002): „Воскреснувањето на повторниот интерес за римското право во ерата на хуманистите, доведе и до повторно откривање на некои од посткласичните дела кои опстанале независно од Јустинијан, како и до обнова на интересот за *Codex Theodosianus* – за којшто Јакобус Готофредус²⁹ издал големо [средновековно] издание со коментари, кое и до ден денес сè уште се користи“. А, пак, други познати преписи на Теодосиевиот кодекс денес се:

а) *Ракописот од Торино*, кој се среќава и како „Manuscript T“, а се состои од 43 листови кои, во голема мера, се испрекинати.

б) Вториот ракопис е познат како *Бревариум (Brevarium)* и добар дел од него, кој е вклучен во првата книга, всушност, содржи оригинален текст од соодветниот дел на автентичниот Теодосиев кодекс, а подоцнежниот дел од Кодексот – книгите VI–XVI – главно се напишани во два текста.

в) Книгите VI–VIII од Кодексот биле зачувани во дел од текстот на документот познат како *Парсинус (Parsinus 9643)*, кој како древен документ циркулирал во раните средновековни француски библиотеки.

г) Ист е случајот и со другиот прописен документ од подоцнежните изданија на Теодосиевиот кодекс – манускрипт кој се чува во библиотеката во Ватикан (Ват. Рег. 886), а кои научниците кратко и симболично го нарекуваат [*Documentum*] V.

д) Денес, најчесто се користи *критичкото издание* на нобеловецот Теодор Момзен,³⁰ кој меѓу другото е одговорен и за најдобрите изданија на Јустинијановите дигести, кои датираат од крајот на XIX век.

Но, често поради целисходност, Теодосиевиот кодекс обично се издава заедно со т.н. **Сирмондиеви конституции (Constitutiones Sirmondianae)** кои се вкупно 16 на број и се однесуваат на односите меѓу државата, црквата и свештенството, а се донесени меѓу 333–425 год. Тие за прв пат се објавени во 1631 година од страна на францускиот језуит, теолог и историчар Јакоб Сирмонд (лат. *Jacobus Sirmondus*, т.е. *Jacobus Cosmas Fabricius*, или фр. *Jacques Sirmond* / 1559–1651), по кого што и го добиле името, иако првичната збирка е собрана од страна на непознат средновековен автор од Западниот дел на Империјата. Стилски гледано, за разлика од Теодосиевиот кодекс, овие конституции се пообемни и не содржат интерпретации на нормативниот текст.

²⁹ Јакоб Готофред или Жак Годафреј (*Jacobus Gothofredus* / 1587-1652) бил син на познатиот хуманист и претставник на француската *Школа на елегантна јуриспруденција* – Дионисиус Готофредус (1549-1622), кој е познат по тоа што во 1583, во Женева, ја издава првата печатена верзија на *Corpus Iuris Civilis Romani*, по што овој назив стана и општоприфатен за големата Јустинијанова кодификација.

³⁰ Теодор Момзен (герм. *Christian Matthias Theodor Mommsen* / 1817–1903) е познат германски правен автор, историчар на правото, археолог и политичар – професор на универзитетите во Лајпциг и Берлин, кого го сметаат за еден од најголемите класичари на XIX век. Во 1867 патувал по Далмација и ги преписувал и селектирал латинските епиграфски написи останати од Римјаните. Во 1902 ја добива Нобеловата награда за литература, откако е номиниран од страна на Пруската академија на науките. Најпознати дела му се: *Римска историја*, *Римско државно право*, *Римско кривично право* и др. Го започнал издавањето на стручното списание „*Corpus inscriptionum Latinarum*“.

Исто така, Теодосиевиот кодекс, во нашево совремије, се издава заедно со споменатите т.н. **Теодосиеви новели** (*Novellae constitutiones* или *Leges novellae*), кои биле донесени по влегувањето во сила на Кодексот – од страна на императорите Теодосиј II [вкупно 26 новели], Валентинијан III [36 новели] и Мајоријан [12 новели], плус Марцијан [5 новели], Север [2 новели] и Антемиј [3 новели] – иако тие, во тоа време, не биле официјално кодифицирани, туку биле вклучени во разни приватни збирки со коишто се служеле тогашните византиски правници.

6. Предговорот на Теодосиевиот кодекс (фрагменти од зачуваните текстови)

GESTA SENATUS ROMANI DE THEODOSIANO PUBLICANDO

ОДЛУКАТА НА СЕНАТОТ НА ГРАДОТ РИМ ЗА ОБЈАВУВАЊЕТО НА ТЕОДОСИЕВИОТ КОДЕКС³¹

1. [Случено]³² за време на шеснаесеттиот конзулат на нашиот господар Флавиј Теодосиј Август и [конзулатот] на преславниот маж Анциј Ахилиј Глабриј Фауст, кога се состанале Анциј Ахилиј Глабриј Фауст – преславниот и пресветол маж, поранешен трикратен префект на Градот [Рим], преторски префект и редовен конзул, во неговата куќа која се наоѓа кај Палмите;³³ Флавиј Паул – преславниот маж и пресветлиот градски префект; Јуниј Помпониј Публијан – почитуваниот викар на Вечниот град, [и други] благородни мажи и припадници на најугледниот сенаторски сталеж, па извесно време меѓусебно се договарале, бидејќи кај нив – по наредба – дошле конституционарите³⁴ Анастасиј и Мартин, по што Анциј Ахилиј Глабриј Фауст – преславниот и пресветол маж, поранешниот трикратен градски префект, преторски префект и редовен конзул рекол:

2. „Среќата отсекогаш ги помагала нашите бесмртни цареви, па со украсите на мирот го разубавувала она што со воената среќа е одбрането. Бидејќи ланската година ги изврши сите свети церемонии, како знак на најсреќна побожност, извршувајќи среќно склучување брак [на својата ќерка], пресветиот цар и наш господар Теодосиј [Втори] сака [сега], на својата земја, да ѝ стори уште една чест, па нареди прописите кои треба да се почитуваат низ целата земја, да се соберат во еден зборник на закони од 16 книги, за кој сакаше да бидат наречени по неговото пресвето име. Таа намера – со преданост на содружник, а со љубов на син – ја одобри и бесмртниот наш Цар и господар Валентинијан [Трети]“.³⁵

³¹ Драгоцените податоци за тоа како настанал и течел грандиозниот правен потфат на составувањето на Теодосиевиот кодекс ни пружа токму извадокот од оваа мошне битна Теодосиева конституција, која е позната како *Gesta Senatus Romani de Theodosiano publicando* (438). Таа е потврдена и со подоцнежната одлука на римскиот Сенат, со која, всушност, и се објавува Теодосиевиот кодекс, а која е пронајдена дури на почетокот на XIX век и која што обично, заедно со *Constitutio de constitutionariis* (443), се ставаат како вовед на Теодосиевиот кодекс, т.е. во некои изданија стојат надвор од неговиот нормативен дел, бидејќи имаат своевиден извештаен, односно записнички карактер.

³² При преводот на нормативниот текст кој следи, зборовите и фразите кои се ставени во [аглести загради] не постојат во оригиналот, туку се дадени од страна на редакторот заради дообјаснување на смислата – а сè со цел подобрување на преводот и доловување на контекстот на реченицата.

³³ Предел во Рим, недалеку од центарот на градот.

³⁴ Конституционари (ед. *constitutionarius*) се нарекувале оние чиновници кои биле должни да водат регистар на издадените царски конституции, да издаваат нивни автентични преписи верни на оригиналот, да ги контролираат и технички да ги средуваат официјалните империјални акти и сл.

³⁵ Валентинијан бил значително помлад од Теодосиј, скоро две децении, а во 437 год. се оженил со неговата ќерка Лицинија Евдоксија (*Licinia Eudoxia* / ок. 422-493), па оттука е симболиката на неговата „синовска преданост“.

Собирот [тука] извика [со акламација]: „За прв пат е речено и вистина е речено“!³⁶

3. Анциј Ахилиј Глабриј Фауст – преславниот и пресветол маж, поранешниот трикратен градски префект, преторски префект и редовен конзул – понатаму рече: „Бидејќи пресветиот цар ме повика мене и просветлениот маж, тогашниот префект на Ориентот,³⁷ па нареди да ни се предаде, и тоа преку неговата божествена рака, секому по еден [примерок од] Кодекс[ов], за да ги распространиме по земјата со должно почитување, ама така што најпрво за тоа да биде запознаена Вашата [сенаторска] возвишеност, како што нареди пресветиот цар. Кодексот, потврден по налог на обата цара, го примив [лично] на рака. [Еве, тука] присутни се и конституционарите. [Па] ако тоа одговара на Вашата висост, овие закони кои станаа тоа по [царска] наредба, може да биде наредено од страна на Вашето височество, да [ви] бидат [свечено] прочитани – така што, со свесна преданост, [доброволно] би се покорувале на најмудрите прописи на вечните [наши] цареви“.

Собирот [тука] извика [со акламација]: „Правично е – нека биде така“!³⁸

4. [Тогаш] Анциј Ахилиј Глабриј Фауст – преславниот и пресветол маж, поранешниот трикратен градски префект, преторски префект и редовен конзул, прочита [параграф] од Првата книга на Теодосиевиот кодекс, од титулусот ‘За конституциите и едиктите на принцепсот’ [точно овака како што следи]: „Господарите наши, императорите и августи Теодосиј и Валентинијан [се обраќаат] до Сенатот [римски]. Одредуваме, по угледот на Грегоријанскиот и Хермогенијанскиот кодекс,³⁹ да се соберат сите [царски] конституции коишто славниот [христијански цар] Константин [Велики] ги донесе, како и божествените⁴⁰ принцепси по него, а и Ние – било во облик на едикти или, пак, во друга форма којашто имала општа важност.⁴¹ Најпрво, поглавјата во кои се наоѓа одредена материја треба да бидат така раздвоени што, во случај [кога] повеќе оддели од една [иста] конституција, со различни искази, треба да припаднат во повеќе поглавја – тие [титулуси да] можат да се внесат секаде каде што [тоа се смета дека] е потребно. Затоа, ако во некои делови [на конституциите] се утврди разлика во текстот, тоа мора да се провери со [внимателно и] редоследно читање, не само според сметањето на конзулите и [според] времето на владарот [доносител кој е во прашање], туку и според времето на подготвувањето на прописот – оти треба да има поголема [правна] сила она што подоцна е донесено!⁴² По ова, треба да се води сметка во самите конституции да се зачуваат изворните зборови кои [оригинално] се однесуваат на самата суштина на работата – со исклучок на оние кои се додадени поради потврдување, а не поради реална потреба. Иако изгледа дека е поедноставно и поправично да се изостават оние конституции кои подоцна се ставени вон сила, а да се објаснат само оние кои се собрани [токму] затоа што [сè уште] се на сила – треба да знаеме дека и овој Кодекс е составен по урнекот на претходните знаменити и вредни луѓе кои

³⁶ Во оригиналот на латински: „Nove diserte, vere diserte“!

³⁷ Ориент (*Oriens*) било името за Источниот дел на Римската империја, подоцна познат и како РOMEјско Царство, односно Византија.

³⁸ Во оригиналот на латински: „Aequum est, placet, placet“!

³⁹ *Хермогенијанскиот кодекс (Codex Hermogenianus / III–IV век)* е приватна ограничена колекција на рескрипти, која е издадена меѓу 293–294 година, како пречистена збирка на прописи односно, на *constitutines principum*, наречена по нејзиниот творец Хермоген / Хермогенијан (*Hermogenus* – за кого, исто така, не се знае со сигурност дали тоа е оној истиот познат правник *Hermogenianus*)!? Овој неофицијален „кодекс“, освен што содржи конституции од времето на Диоклецијан, донесени меѓу 291–294 год., опфаќа и други царски конституции кои сукцесивно му се додавани подоцна, а кои се донесувани сè до 365-та.

⁴⁰ Починатите римски цареви се нарекувале „божествени“ (лат. *divi*).

⁴¹ Значи, генерално, се мисли на прописите, а не на конкретните одлуки, т.е. поединечните акти.

⁴² Начелото: *lex posterior derogat priori* („Подоцнежниот закон го дерогира претходниот“).

предаваа во Школите, [па затоа] треба да се знаат и оние прописи кои, поради неприменувањето, паднале во заборав, но кои своевременно им давале важност на правните работи [низ историјата]. Од овие, пак, три кодекси, како и од одредени поглавја, расправи и одговори на учените правници кои ќе го подготват оние кои го составија третиов Кодекс⁴³ – овој нашиов ќе биде поинаков, бидејќи нема да има никаква грешка и нема да трпи никаква двосмисленост [и нејасност]; а нарекуван според Нашето име, на сите ќе им покажува што треба да се почитува, а што да се избегнува. За довршување на обемната работа и составување на кодексите – од коишто првиот треба да ги содржи сите конституции кои имаат општа важност, дури и кога тие си противречат, а чија спротивставеност треба да биде отстранета на тој начин што не би останала ни една, со изоставување на сите одвишни [зборови, како] и [на оние] зборови кои се повторуваат, [по што] овие [конституции] е дозволено да бидат цитирани пред суд; а другиот [кодекс] треба да постане упатство за животот, оти ќе ги тргне сите противречности во правото – [па, токму поради ова,] потребно е да се одберат внимателни луѓе со особена доверба и извонреден ум кои, по поднесувањето на првиот Кодекс, со наше знаење и јавно овластување ќе ја преземат работата за составување на вториот – сè додека [овој] не стане достоин за издавање.⁴⁴ Вашата [сенаторска] висост [сега] треба да знае дека се одредивме за [овие благородни луѓе]: возвишениот [пресветол] маж Антиох – поранешен квестор и префект; [потоа за другиот] возвишен маж Антиох – квестор на Светиот двор; [па] уважениот [и угледен] маж Теодор – член на дворската придружба и управник на царската [приватна] писарница; уважените мажи Евдокиј и Евзебиј – управници на царската писарница [и архива];⁴⁵ уважениот маж Јохан – поранешен член на нашиот Царски совет;⁴⁶ уважените мажи Комазонт и Евбул – поранешни управници на царската писарница; и [за адвокатот] Апел – најучениот [и најречитиот] меѓу реторите. Овие учени [луѓе и школари], избрани од Нашата светост, потоа беа повикани и им доверивме, со заедничко проучување, да ги отстранат оние [лажни] прав[ил]а коишто ја исклучија разборитоста од животот [и ѝ се спротивставија на животната мудрости и логика]. А сега, ако во иднина се нареди нешто да биде објавено така што да важи и во другиот дел на [нашето заедничко] Царство, тоа не треба да се прави под сомнително уверување или [под некое] приватно мислење – туку така што, од оној дел [на империјата] во кој бил првично пропишан, се испрати со [рескрипт, т.е. со] Свето [царско] писмо,⁴⁷ за да би било примено во [архивата на] другата писарница и прогласено на начинот кој е предвиден за едиктите. Посланието [на вака испратениот закон] треба да биде прифатено и применувано без задршки, а правото за негово исправање или отповикување останува резервирано [само и исклучиво] за Нашата милост! Објавувањето е потребно во обата дела на Царството, а [ништо] друго не е потребно. [...]⁴⁸

⁴³ Заб. – се мисли на *Codex Theodosianus*, кој сочинувал една логичка и правна целина со првите два споменати кодекса: *Codex Gregorianus* и *Codex Hermogenianus*. Овие две претходни приватни збирки се однесувале повеќе на приватното, отколку на јавното право и содржеле посебни (*leges speciales*), а не општи закони. Но, постојат правни романисти кои велат дека овој споменат „трет Кодекс“, всушност, никогаш не бил донесен, а бил планиран да изгледа налик на подоцнежните Јустинијанови Дигести.

⁴⁴ Не е познато од кои причини овој дел од работата не бил комплетно и докрај завршен.

⁴⁵ Станува збор за титулата *magistar scriniorum*.

⁴⁶ Некаде се преведува и како Иван или Јован, а се однесува на титулата *comites consistoriani*.

⁴⁷ Станува збор за т.н. прагматички санкции (*Pragmatica sanctio* или *Sanctio pragmatica*), коишто во добата на Доминатот, означувале официјално императорско писмо со кое царот од едниот дел на Империјата (по поделбата од 395 год., во времето на Хонориј и Аркадиј) му доставувал на царот од другиот дел на Империјата одреден пропис, со молба овој да го објави и тој да важи и на неговото подрачје. Овие писма и прописи ги спремале посебни службеници во царските канцеларии, наречени „прагматикарии“ (*pragmaticarii*).

⁴⁸ Тука намерно е изоставен дел од оригиналниот текст, бидејќи се однесува на други споредни прашања кои се надвор од нашиот интерес.

Издадена на седмиот ден пред априлските календи [т.е. на 26 март 429 година], во Константинопол, за време на конзулатот на Флорентин и Дионисиј.⁴⁹

5. Собирот [тука гласно] извика [со акламација]:

„Августе, августе – најголем од августите“!⁵⁰ Скандирано 8 пати.⁵¹

„Господ ни те даде, Господ нека ни те чува“!⁵² Скандирано 27 пати.

„Римски цареви, побожни и среќни, многу години да владеете“!⁵³ Скандирано 22 пати.

„За доброто на човечкиот род, за доброто на Сенатот, за доброто на државата, за доброто на сите“!⁵⁴ Скандирано 24 пати.

„Надежта во вас е спас за нас“!⁵⁵ Скандирано 26 пати.

„Да живее нашиот Август и да биде секогаш весел“!⁵⁶ Скандирано 22 пати.

„Оти го смиривете светот, сега триумфирајте“!⁵⁷ Скандирано 24 пати.

„Ова се заветите на Сенатот, ова се заветите на народот римски“!⁵⁸ Скандирано 10 пати.

„Помили сте ни од децата, помили сте ни од родителите“!⁵⁹ Скандирано 16 пати.

„Истребители на доушниците, истребители на клеветниците“!⁶⁰ Скандирано 28 пати.⁶¹

„За вас ја даваме нашата чест, нашиот имот и сè што е наше“!⁶² Скандирано 28 пати.

„За вас го даваме нашето оружје, за вас [го даваме] нашето право“!⁶³ Скандирано 20 пати.

„Благодариме за вашите [храбри] одлуки“!⁶⁴ Скандирано 23 пати.

„Ги отстранивте противречностите од конституциите [и од законите]“!⁶⁵ Скандирано 23 пати.

„Така сакаат побожните цареви“!⁶⁶ Скандирано 26 пати.

„Грижете се за тужбите [пред судовите], грижете се за мирот“!⁶⁷ Скандирано 25 пати.

„Направете повеќе примероци од кодексов, да го имаат [по] канцелариите [низ царштината]“!⁶⁸ Скандирано 10 пати.

⁴⁹ Види: C. Th. 1.1.5 – Imp. Theodosianus et Valentinianus AA. ad Senatus [26 март 429].

⁵⁰ Во оригиналот на латински: „Augusti Augustorum, maximi Augustorum. Dictum VIII“!

⁵¹ Не е докрај јасно дали овде се мисли на бројот на извикани акламации (кои биле повторувани како рефрен) или, пак, на бројот на сенаторите-читачи (кои простум рецитирале одредени „пароли“).

⁵² Во оригиналот на латински: „Deus vos nobis dedit, deus vos nobis servet“.

⁵³ Во оригиналот на латински: „Romani imperatores et pii felices, multis annis imperetis“.

⁵⁴ Во оригиналот на латински: „Bono generis humani, bono senatus, bono rei publicae, bono omnium“.

⁵⁵ Во оригиналот на латински: „Spes in vobis, salus in nobis“.

⁵⁶ Во оригиналот на латински: „Ut vivere delectet Augustos nostros semper“.

⁵⁷ Во оригиналот на латински: „Orbe placato praesentes triumphetis“.

⁵⁸ Во оригиналот на латински: „Haec sunt vota senatus, haec sunt vota populi Romani“.

⁵⁹ Во оригиналот на латински: „Liberis cariores, parentibus cariores“.

⁶⁰ Во оригиналот на латински: „Extinctores delatorum, extinctores calumniarum“.

⁶¹ Оваа и следната парола имаат рекорден број скандирања – дури 28.

⁶² Во оригиналот на латински: „Per vos honores, per vos patrimonia, per vos omnia“.

⁶³ Во оригиналот на латински: „Per vos arma, per vos iura“.

⁶⁴ Во оригиналот на латински: „Dispositioni vestrae gratias agimus“.

⁶⁵ Во оригиналот на латински: „Constitutionum ambiguum removistis“.

⁶⁶ Во оригиналот на латински: „Pii imperatores sic consulunt“.

⁶⁷ Во оригиналот на латински: „Causis consulitis, quieti consulitis“.

⁶⁸ Во оригиналот на латински: „Plures codices fiant habendi officiiis“.

„Нека се чуваат [преписите од кодексов] во јавните канцеларии, запечатени“!⁶⁹ Скандирано 20 пати.

„За да нема фалсификати на прописите, нека се направат повеќе копии [верни на оригиналот]!“⁷⁰ Скандирано 25 пати.

„За да не се вршат [подоцнежни] измени [и интерполации], нека целиот кодекс се испише [само] со букви“!⁷¹ Скандирано 18 пати.

„Во овој кодекс, кој треба да го редактираат конституционарите, да не се додаваат [и впишуваат никакви] белешки [или глоси низ текстот]“!⁷² Скандирано 12 пати.

„Бараме [официјалните] преписи од овој кодекс да се чуваат во јавните канцеларии, на државен трошок“!⁷³ Скандирано 16 пати.

„Фаусте, биди поздравен“!⁷⁴ Скандирано 17 пати.

„Биди и по трет пат конзул [на Рим]!“⁷⁵ Скандирано 15 пати.

„Сè објаснуваш, никого не повредуваш“!⁷⁶ Скандирано 13 пати.

„Нека преписите од Кодексот се испратат во провинциите“!⁷⁷ [Скандирано] 11 пати.

„Биди достоин носител на многуте добротинства“!⁷⁸ Скандирано 10 пати.

„Павле, биди поздравен“!⁷⁹ Скандирано 12 пати.

„Биди конзул [на Рим]“!⁸⁰ Скандирано 11 пати.

„Бараме [кодексот] да биде [чуван на полиците] во јавните канцеларии“!⁸¹ Скандирано 15 пати.

„Нека за тоа води грижа [администрацијата на] префектурата“!⁸² Скандирано 12 пати.

„Нека секој префект го стави својот печат [на преписите]“!⁸³ Скандирано 15 пати.

„Нека во своите канцеларии [префектите] имаат [најмалку] по еден примерок од Кодексот“!⁸⁴ Скандирано 12 пати.

⁶⁹ Во оригиналот на латински: „In scriniis publicis sub signaculis habeantur“.

⁷⁰ Во оригиналот на латински: „Ne interpolentur constituta, plures codices fiant“.

⁷¹ Во оригиналот на латински: „Ne constituta interpolentur, omnes codices litteris conscribantur“.

Ова значи без скратување на фразите и на речениците – бидејќи употребените кратенки, редните броеви пишувани со цифри и сл. предизвикувале нејаснотии при интерпретацијата на прописите и, следствено на тоа, криво толкување, т.е. извртување на смислата на царските конституции. Овој тип на т.н. интерполации, подоцна, стого ги беше забранил и Јустинијан.

⁷² Во оригиналот на латински: „Huic codici, qui faciendus a constitutionariis, notae iuris non adscribantur“.

⁷³ Во оригиналот на латински: „Codices in scriniis habendi sumptu publico fiant, rogamus“.

⁷⁴ Во оригиналот на латински: „Fauste, aveas“.

Заб. – се однесува на Анциј Ахилиј Глабриј Фауст, тогашниот конзул на Рим. Очигледно е дека акламацијата за него е пократка и помалку звучна од онаа за царевите, по која што и следува.

⁷⁵ Во оригиналот на латински: „Bis consulem te“.

⁷⁶ Во оригиналот на латински: „Omnia explicas, neminem laedis“.

⁷⁷ Во оригиналот на латински: „Codices conscripti ad provincias dirigantur“.

⁷⁸ Во оригиналот на латински: „Tantum beneficiorum dignus perlator“.

⁷⁹ Во оригиналот на латински: „Paule, aveas“.

Заб. – се однесува на Флавиј Паул, тогашниот градски префект на Рим.

⁸⁰ Во оригиналот на латински: „Consulem te“.

⁸¹ Во оригиналот на латински: „Ut in scriniis publicis habeantur, rogamus“.

⁸² Во оригиналот на латински: „Ad curam pertineat praefecturae“.

⁸³ Во оригиналот на латински: „Singuli praefecti signacula sua adhibeant“.

⁸⁴ Во оригиналот на латински: „In officiis suis singulos codices habeant“.

„Бараме, по молби [и желби] на поединци, да не се носи никаков закон [со кој би се давале фаворизирачки привилегии]“!⁸⁵ Скандирано 21 пати.

„Ециј, биди поздравен“!⁸⁶ Скандирано 15 пати.

„Биди и по трет пат конзул“!⁸⁷ Скандирано 13 пати.

„Со твојата заштита, здрави сме и сигурни“!⁸⁸ Скандирано 12 пати.

„Со твоја заштита, со твои напори“!⁸⁹ Скандирано 15 пати.

„Фаусте, биди поздравен“!⁹⁰ Скандирано 13 пати.

„Биди и по втор пат конзул“!⁹¹ Скандирано 10 пати.

„Те молиме желбата на Сенатот да ја пренесеш [на Царот]“!⁹² Скандирано 20 пати.

„Чувару на законот, чувару на декретите“!⁹³ Скандирано 16 пати.

„Нека им се одземе секое овластување на оние кои ги одземаат туѓите посеци“!⁹⁴ Скандирано 16 пати.

6. [Тогаш] Анциј Ахилиј Глабриј Фауст – преславниот и пресветол маж, поранешен трикратен префект на Градот [Рим], преторски префект и редовен конзул, рече: „[Сè] што е [тука] прочитано, со должна почит, ќе биде приклучено и [записнички] додадено на одлуката. Во добротинството на вечните цареви го вбројувам и тоа што ме удостоија со законите кои тие ги донесоа, та преку мене го запознаа [и] Вашето величие“.

Собирот [акламативно] извика:

„Фаусте, биди поздравен“!⁹⁵ Скандирано 16 пати.

„Биди повторно [римски] конзул“!⁹⁶ Скандирано 10 пати.

„Конзулу со царска одлука“!⁹⁷ Скандирано 13 пати.

7. [Конечно,] Анциј Ахилиј Глабриј Фауст – преславниот и пресветол маж, поранешен трикратен префект на Градот [Рим], преторски префект и редовен конзул, рече: „Од сега ќе биде моја грижа, согласно налозите на господата [цареви] и согласно желбата на вашите величија, овој Кодекс да се препише во три [истовидни] примерока – со помош на угледниот маж Вероницијан, кој со согласност на Вашата висост беше избран [заедно] со мене [на собирот], како и [со помош на] конституционарите Анастасиј и Мартин, за коишто знаеме дека и досега својата должност ја извршува без грешка. Овој примерок на Кодексов, којшто ви го поднесов, треба да остане во возвишената преторијанска канцеларија; вториот веродостоен примерок треба да се чува во канцеларијата на возвишениот градски префект; а третиот примерок, наредуваме конституционарите да го

⁸⁵ Во оригиналот на латински: „Ut ad preces nullae leges promulgentur, rogamus“.

⁸⁶ Во оригиналот на латински: „Aeti, aveas“.

⁸⁷ Во оригиналот на латински: „Ter consulem te“.

⁸⁸ Во оригиналот на латински: „Excubiis tuis salvi et secure sumus“.

⁸⁹ Во оригиналот на латински: „Excubiis tuis, laboribus tuis“.

⁹⁰ Во оригиналот на латински: „Fauste, aveas“.

⁹¹ Во оригиналот на латински: „Bis consulem te“.

⁹² Во оригиналот на латински: „Desideria senatus ut suggeras, rogamus“.

⁹³ Во оригиналот на латински: „Conservator legum, conservator decretorum“.

⁹⁴ Во оригиналот на латински: „His subreptionibus possessorum ius omne confunditur“.

⁹⁵ Во оригиналот на латински: „Fauste aveas“.

⁹⁶ Во оригиналот на латински: „Bis te consulem“.

⁹⁷ Во оригиналот на латински: „Consuli oraculi“. Инаку, *oraculum* на латински означува „пророштво / пророчиште / пророкување“, а овој израз се користи со цел да се даде посебна важност на царската одлука.

задржат кај себе, во доверба и на нивна одговорност, како би можел да му биде објавен на народот – и тоа на начин што ниту еден нов препис од овој Кодекс не би можел да биде издаден без тој да биде своерачно препишан од страна на конституционариите, согласно [автентичната верзија на] оригиналниот Кодекс! Ако од мене би зависело да го уредам издавањето и на уште еден [четврти] примерок на Кодексот и [тој] со внимание да биде упатен во провинцијата Африка, и тоа би го направил на ист начин, водејќи сметка за веродостојноста на преписот“.

Собирот [акламативно] извика:

„Фаусте, биди поздравен“!⁹⁸ Скандирано 16 пати.

„Биди повторно [римски] конзул“!⁹⁹ Скандирано 10 пати.

„Човек полн со сите доблести“!¹⁰⁰ Скандирано 10 пати.

А, со друга рака, [вака] беше напишано [и заверено]:

(Издание на конституционариите)

Јас, Флавиј Лауренциј – секретар на возвишениот Сенат, го издадов [овој примерок на Кодексот] на осмиот ден пред јануарските календи [т.е. на 25 декември 438 година].

*

CONSTITUTIO DE CONSTITUTIONARIIS
КОНСТУТУЦИЈАТА ЗА КОНСТИТУЦИОНАРИИТЕ¹⁰¹

[Во име на] Господата наши цареви и цезари – [доаѓаат конституционариите] Флавиј Анастасиј и Хилариј Мартин [кои ви праќаат поздрав].

По прашањето за кое пресветлиот маж [Анциј Ахилиј Глабриј] Фауст – преторскиот префект, бараше мислење од Нашата висост, а за што може да посведочи и самата одлука на нашиот највозвишен Сенат, гледаме да се држиме до она што Нашиот непобедлив и милозлив татко наредил да се направи во врска со Теодосиевиот кодекс, со сенатска грижа – така што дозволата за издавање [на официјалните] преписи им е дадена само на оние лица на кои паѓа и ризикот да одговараат за [евентуален] фалсификат, ако би дошло до тоа. Оттука, пресветлиот градски префект, нашиот родител и пријател [Фауст], во чијашто должност спаѓа водењето грижа за остварување на општата корист во надлежност на Сенатот, треба да знае дека вам ви е дадено [општото] овластување да издавате [официјални] преписи на кодексите, но подготовката на преписот на споменатиов [Теодосиев] кодекс паѓа исклучиво на ваш ризик – при што не смеете, ниту при издавањето, ниту при подготовката, да одите кон тоа да заработите [од препишувањето], оти е сигурно дека вие можете да одговарате за кривичното дело „фалсификување“!¹⁰² Покрај тоа, во молбата е предвидено и

⁹⁸ Во оригиналот на латински: „Fauste, aveas“.

⁹⁹ Во оригиналот на латински: „Bis consulem te“.

¹⁰⁰ Во оригиналот на латински: „Omnium virtutum viro“. Ова, впрочем, е и последното забележано скандирање.

¹⁰¹ Како што споменавме, во некои изданија, претходнонаведената *Gesta Senatus Romani de Theodosiano publicando* (438/439) и оваа *Constitutio de constitutionariis* (442/443) се ставаат како еден вид Предговор, т.е. вовед или преамбула на Теодосиевиот кодекс.

¹⁰² Согласно *Lex Cornelia de falsis* (81 год. пр. н. е.), донесен за време на диктаторот Сула, фалсификувањето на правните прописи повлекувало тешки санкции – од прогонство, па сè до смртна казна.

запретување со парична казна, како и казна за „сакрилегиум“¹⁰³ – со која можат да бидат казнети како истражните органи [и иследниците], така и лицата кои нема да се покорат на нашите [царски] конституции, со цел да би престанала секоја забранета активност [на поданиците].

Донесено на десеттиот ден пред јануарските календи [т.е. на 23 декември 442 година], во [градот] Рим, за време на вториот конзулат на преславниот [маж] Максим и конзулатот на [преславниот] Патериј.

БИБЛИОГРАФИЈА

Класични и средновековни дела

**Biblia Sacra – Vulgatum Clementinam*. Londini: 2005.

Corpus Iuris Civilis. MCMLIV (1954).

INSTITVTIONES IVSTINIANI. Mosca: INSTITVTVM HISTORIAE VNIVERSALIS; ACADEMIA SCIENTIARVM RVSSIAE; FACVLTA IVRIDICA; PVBLICA VNIVERSITAS STVDIORVM MOSCAE „LOMONOSOV“; CENTRVM STVDIORVM IVRIS ROMANI & Zertsalo, MCMXCVIII (1998).

Justinian. *Digest* (Mommsen's Latin text with parallel translation – ed. A. Watson). 1985.

---. *Institutes* (J. A. C. Thomas – text / translation / commentary). 1975.

Lingenthal, Carolus Eduardus Zachariae A. [ed.]. *Jus Graeco-Romanum (Pars IV) – Ecloga Privata Aucta*. Lipsiae: 1852 [1865].

Pharr, Clyde [ed.]. *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions – A Translation with Commentary, Glossary and Bibliography*. Princeton: Princeton University Press, 1952.

**Дигесты Юстиниана (DIGESTA IVSTINIANA)* – Том II / Volumen Secundum (Книги V-XI / Libri V-XI). Ответственный редактор: Л.Л. Кофанов. [Група уредници и преведувачи]. Москва: Центр изучения Римского права - Centrum Iuris Romani Investigandi, Юридический Факультет - Facultas Iuridica, Московский Государственный Университет им. „М.В. Ломоносова“ - Publica Universitas Studiorum Moscoviae “Lomonosov”; Российская Академия Наук - Academia Scientiarum Russiae; Институт всеобщей истории - Institutum Historiae Universalis; “Статут” & Золотая колекция “Консултант Плюс”, 2002.

Институции Юстиниана (Перевод: Д. Расснера). Москва: Институт всеобщей истории; Российская Академия Наук; Юридический Факультет, Московский Государственный Университет им. „М.В. Ломоносова“; Центр изучения Римского права & Издательство „Зерцало“, 1998.

Книги

*Borkowski, Andrew & Paul du Plesiss. *Textbook on Roman Law* [Third Edition]. Oxford: Oxford University Press (First ed. 1994 and Second ed. 1997), 2005.

Gibbon, E. & W. Smith. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (vol. V). London: 1862.

Malenica, Antun. *Praktikum iz Rimskog prava*, Prvi tom. Novi Sad: Pravni fakultet Novi Sad, 1997.

Metzger, Ernest (ed.). *A Companion to Justinian's Institutes*. 1998.

Monteskje, [Šarl-Luj]. *Razmatranja o uzrocima veličine Rimljana i njihove propasti*. Prevod s francuskog: Srđan Pavlović. (Edicija „Filozofija“). Beograd: Utopija, 2004.

¹⁰³ Во добата на римската Република, називот sacrilegium ја опфаќал кражбата на посветените ствари (*furtum sacrorum*); додека, пак, во посткласичниот период со овој јавен деликт се означувало секое противење и непочитување на императорските одлуки или наредби.

- Nicholas, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Clarendon Law Series. Oxford: Oxford University Press, 1962 [Hardback], 1975 [Paperback].
- Pugsley, D. *Justinian's Digest and the Compilers*. Faculty of Law, University of Exeter, 1995.
- Romac, Ante. *Izvori rimskog prava – Latinski tekstovi s prijevodom*. Zagreb: Informator („Pravna biblioteka - Manualia universitatis studiorum zagrebiensis“), 1973.
- Zimmerman, Reinhard. *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town, Wetton, Johannesburg: Juta & Co Ltd., 1990 [Reprinted: 1992 and 1996].
- Šarkiĉ, Srđan i Dragoljub Popović. *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*. Beograd: Izdavaĉka kuća „Draganiĉ“, 1996.
- *Апасиев, Димитар. *Римско судско право – I*. Скопје: Магна Карта, 2012.
- – –. *Римско право – Практикум: Кодификациите на римското право*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“ (Е-Библиотека), 2015.
- Вајс, Алберт и Љубица Кандиќ. *Опита историја државе и права*. Београд: Савремена администрација, 1971.
- Новицкиј, И[ван] Б[орисович]. *Римское право – Учебник*. Москва: Wolters Kluwer, 2009.
- Острогорски, Георгије. *Историја Византије*. Београд: Народна књига „Алфа“, 1998.
- Поповска, Билјана. *Историја на правото – II дел*. Скопје: „2-ри Август С“, 2007.
- Пухан, Иво, Мирјана Поленак-Аќимовска. *Римско право*, IV издание. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2008.
- Пухан, Иво, Мирјана Поленак-Аќимовска, Владо Бучковски и Гоце Наумовски. *Римско право*. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2014.
- Станојевић, Обрад и Милена Јовановић. *Латински за правнике [Десето издање]*. Београд: Правни факултет - Универзитета у Београду и Јавно предузеће „Службени гласник“ (Библиотека „Приручници“, Књига 15), 2008.

Специјализирани енциклопедии и речници

- Berger, Adolf. *Encyclopaedic Dictionary of Roman Law*. (New Series, Vol. 43, Part 2). Philadelphia: The American Philosophical Society (+ DIANE Publishing), 1953 [Reprinted 1980 and 1991].
- Bujukliĉ, Źika. *Forum Romanum – Rimska држава, право, религија и митологија* [Prvo izdanje]. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu & Javno preduzeĉe „SluŹbeni glasnik“ (Biblioteka „Priруĉnici“), 2005.

Периодики (зборници, годишници, тематски збирки, специјализирани списанија, реви и журнаи)

- Proceedings of the International symposium 'Contemporary law, legal science and the Justinian's codification'* (Volume I and II). Skopje: University „Ss. Cyril and Methodius“, Faculty of law “Justinianus Primus”, 2004.
- *Зборник во чест на Иво Пухан. Скопје: Правен факултет, УКИМ, 1996.
- Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација* (том I и том II). Зборник на трудови од меѓународен симпозиум. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ, 2004.